

Identitetsproblemet i Joseph Conrads *Lord Jim*

1

I *Lord Jim* føler den unge Jim sig kaldet til at lade sig uddanne til skibsofficer, hvilket han er blevet tilskyndet til ”efter studiet af underholdende ferielekture” (LJ:15).¹ Under uddannelsen på skoleskibet, der beskrives ganske kort, spiller ferielekturen igen en rolle: ”På underste dæk i to hundrede stemmers babel glemte han gerne sig selv og oplevede på forhånd i tankerne sølivet, sådan som han kendte det fra den lettere litteratur” (15). Han forestiller sig, hvordan han udfører den ene heltedåd efter den anden:

I ånden så han sig selv redde mennesker fra synkende skibe, kappe master i en orkan, svømme gennem en brænding med en line, eller som en ensom skibbrudnen, der barfodet og halvnøgen vandrer på rev, som dukker op af havet ved ebбетid, hvor han søger efter muslinger for ikke at lide sultedøden. Han stod over for vilde på tropiske kyster, undertrykte mytterier på de store have og holdt i en lille båd på oceanet modet oppe hos mænd, der var ved at fortvivle – altid et eksempel på pligttopfyldelse og så stærk og ubøjelig som helten i en bog! (15f.).

Disse fantasier, som han har hentet fra den litterære underholdningsgenre, tyder umiddelbart på, at den unge Jim er i færd med

¹ *Lord Jim* citeres fortløbende i teksten med angivelse af sideral efter udgaven: Joseph Conrad, *Lord Jim*, oversat af M. Boisen, Rosinante, København 2014.

at bygge en fiktiv identitet op og omdigte sig til den uforfærdede helt. Indtrykket forstærkes ganske vist af fortællerens skepsis og ironi – ”altid et eksempel på pligtopfyldelse og så stærk og ubøjelig som helten i en bog” (16) – men da Jim fortsætter med at drømme om at være den heroiske helt, der modigt klarer alle tilværelsens vanskeligheder, er hans drømme andet og mere end blot et fantasi-produkt. Trangen til konstant at fortabe sig i heltefiktionen indikerer et behov for at kompensere for et ubehag ved virkelighedens prosaiske og monotone arbejdsrutiner og befinder sig dermed i et vist modsætningsforhold til Jims sømandsgerning, der underminerer troværdigheden i hans identitet som sømand.

Mens skoleskibet ligger i havn, bliver det udsat for en voldsom orkan. Vi har at gøre med en af de mange katastrofesituationer, der er karakteristiske for Conrads forfatterskab. Den fremtræder umiddelbart i form af elementernes uforudsigelige rasen og afslører, at der i naturen findes kræfter af en styrke, der udgør en trussel mod mennesket og dets formåen til at opretholde civiliserede tilstande. Den kristne fortolkning er hos Conrad afløst af en udlægning af menneskets vilkår,² der understreger den eksistentielle udsathed og utryghed, idet katastrofens afgrund pludseligt kan åbne sig under den tilsyneladende sikre grund. Dette sker første gang for den unge Jim med orkanen, der får to skibe til at støde sammen, hvorved sømænd falder i det oprørte hav og risikerer at drukne, hvis der ikke handles hurtigt. Da Jim hidtil har været omgivet af freden i præstegården og kun kender til underholdningslitteraturens fiktive farer, som han i sin fantasi overvinder med heltemod, forekommer det ham nu, hvor der virkelig er fare på færde, at elementernes rasen truer ham personligt: ”Der var en brutal målbevidsthed i stormen, en rasende alvor i vindens hyl og den voldsomme tumult mellem himmel og jord, noget som syntes at være rettet mod ham og fik ham til at holde vejret i en blanding af skræk og betagelse. Han blev stående uden at røre sig” (16). Jim gribes et øjeblik af rædsel og kommer for sent til at kunne deltage aktivt i redningsaktionen,

2 Fortællerens bidende ironi ophæver troværdigheden i den kristne tilværelsesforklaring, der tematiseres i beskrivelsen af Jims barndomshjem. Han kommer fra en præstegård og har sit ”hjemsted i fromheden og freden” (14). Faderen ”havde en så sikker viden om det, man intet kan vide om, at han kunne tale til folk i hytterne uden at forstyrre sjælefreden hos dem, for hvem det ufejlbarlige forsyn gør det muligt at leve på godserne” (14f.).

hvorved han kommer til at skille sig ud fra sine kammerater, der upåvirket af den farefulde situation kravler op på rælingen, får en redningsbåd bemanded og firet ned i det oprørte hav og redder de nødstedte mænd.

I mødet med virkelighedens alvor afviger Jim både fra sine sømandskammerater og den uforfærdede sømandshelt, han identificerer sig med i sine drømme, men vi er ikke vidner til en kujons svigt. Jim lammes et øjeblik af angst for elementernes rasen, men da kaptajnen råber til ham, at det er for sent, er han ved at springe overbord for at komme de forulykkede til undsætning. I episoden udgrænses Jim både fra den 'ægte sømand' og sin drømmehelt, så læseren ikke får noget entydigt svar på, hvem han er, og hvilken indre moralsk habitus, han er i besiddelse af. På de første sider introduceres identitetsspørgsmålet, der med romanens titel træder frem som en helt afgørende problemstilling, idet 'lord' – eller mere præcist: 'tuan' – identificerer protagonisten som den heroiske helt, mens 'Jim' som et af de hyppigst anvendte fornavne i datidens England peger i den modsatte retning og identificerer ham som en gennemsnitlig, middelmådig ung mand. Jim er, som Marlow karakteriserer ham over for sine tilhørere: "[E]n fortabt ung mand, én af en million – men samtidig var han en af os" (89). Både i romanens titel, i det uafklarede forhold mellem 'sømand' og 'drømmehelt' og i Marlows karakteristik af ham, afdækker teksten en identitetsspaltning som et så væsentligt grundtræk ved den unge Jim, at identitetsspørgsmålet bliver et af de afgørende spørgsmål, som en analyse af romanen må forholde sig til.³

Efter sit nederlag trækker Jim sig tilbage fra dem, der fuldførte redningsaktionen, og betragter deres overdrevne fremstilling af deres heltebedrift med skepsis og en smule foragt, hvilket er et led i hans forsøg på at omfortolke sit eget nederlag. Han glemmer angst-

3 Opfattelsen deles af Jacques Berthoud: "Conrad's major theme is the problem of individual identity: the question of what the 'real' self is – where it is located, and how it is to be understood". J. Berthoud, *Joseph Conrad. The Major Phase*, Cambridge University Press, London, New York, Melbourne 1978. S. 187. I det udførlige og indholdsmæssigt interessante afsnit om *Lord Jim* (s. 64-93) skelner Berthoud for Jims vedkommende mellem hans "real self" og hans "ideal self" (72), idet den sidste betegnelse omfatter 'helten', den første derimod 'sømanden'. I modsætning til tesen, der forfægtes i denne artikel, ser Berthoud i Jims drømmehelt udelukkende et luftslot, der fører Jim længere og længere bort fra hans 'virkelige selv', hvilket måske hænger sammen med hans relativt overfladiske analyse af Patusan-delen, hvor Jim realiserer sig selv som heltefiguren.

momentet og betragter det oprørte hav som en "tom trussel" (19). Selvom angsten efterlader et spørgsmålstejn ved fantasiens helt, er det igen denne drøm, der bliver bestemmende. Han når i sine tanker frem til, at når alle andre i en katastrofesituation ville vige tilbage i rædsel, ville han være den eneste, der modigt blev tilbage for at sætte alle sine kræfter ind på at modarbejde den truende fare. Den heroiske helterolle har stabiliseret sig i en grad, så Jim er overbevist om, at han vil være parat til at sætte livet på spil for at redde andre. Umiddelbart fremtræder disse heltefantasier som illusorisk kompensation for nederlaget, og da det igen er heltetypen i den litterære underholdningslitteratur, han har identificeret sig med, er der tilsyneladende tale om en flugt ind i en fiktiv verden og en digten sig om til noget, som Jim ikke er. Han synes at korrespondere med den fortvivlelsens modus, som Kierkegaard kalder "Mulighedens Fortvivelse",⁴ og som han beskriver på følgende måde:

Løber nu Muligheden Nødvendigheden over Ende, saa Selvet i Muligheden løber fra sig selv, saa det intet Nødvendigt har, hvortil det skal tilbage: så er dette Mulighedens Fortvivelse. Dette Selv bliver en abstrakt Mulighed, det spræller sig træt i Mulighed, men det kommer ikke af stedet og heller ikke til noget Sted, thi det Nødvendige er just Stedet; at vorde sig selv, er jo just en bevægelse paa Stedet. At vorde er en Bevægelse fra Stedet, men at vorde sig selv er en Bevægelse paa Stedet.⁵

Er man flygtet fra sit *selv*, skal man ifølge Kierkegaard tilbage til nødvendigheden, der fremkommer ved "Kraft[en] til at lyde, til at bøje sig under det Nødvendige i Ens Selv, hvad der maa kaldes Ens Grændse".⁶ Selvet "er", fortsætter Kierkegaard, "et ganske bestemt Noget og saaledes det Nødvendige".⁷ Denne nødvendighed udgør de uoverstigelige grænser, der er forbundet med at være et ganske *bestemt* menneske, at være 'hin Enkelte' i Kierkegaards terminologi. Det er dette *selv*, man skal tilbage til, hvilket sker i kraft af den

4 Søren Kierkegaard, *Sygdommen til Døden*, i: Søren Kierkegaard. *Samlede værker*, udgivet af A. B. Drachmann, J. L. Heiberg og H. O. Lange, Gyldendal, København 1963. Bd. 15. S. 93.

5 Ibid.

6 Ibid. S. 94.

7 Ibid.

bitre selverkendelse af sin egen begrænsning, men idet man erkender, hvad man ikke er og aldrig kan blive, træder nu *selvet* klart og profileret frem som det, man er og har mulighed for at blive. Da der efter selverkendelsen gives mange muligheder for at fortrænge erkendelsen af, hvem man er, og igen at omdigte sig til en, man ikke er, er *selvet* først en realitet, efter at man med inderlighedens uendelige lidenskab har valgt det erkendte *selv*.

Med denne kortfattede bestemmelse af, hvad det ifølge Kierkegaard vil sige at være sig selv, som baggrund fremstår Jim i sin svævende identitetsusikkerhed mellem sømand og heroisk heltefigur som det identitetsløse muligheds menneske, der ikke er forankret i et klart afgrænset *selv*. Dette fremgår endnu tydeligere end i det allerede fremstillede ved, at teksten er særdeles forbeholden over for, at Jim skulle have sit eksistentielle tyngdepunkt i sømandsgerningen. Efter to års uddannelse og nogen tid til søs gør den unge Jim hurtigt karriere. Han forfremmes til førstestyrmand på et større engelsk handelsskib, hvilket begrundes med hans positive karaktertræk. Han optræder som en gentleman, er pålidelig, forstår at tilpasse sig forholdene på skibet og er pligt opfyldende. Selvom alt tyder på, at Jim har sin identitet i sit arbejde som sømand, findes der signaler i teksten, der underminerer entydigheden i sømandsidentiteten:

Han gjorde mange rejser. Han lærte den magiske ensformighed i tilværelsen mellem himmel og vand at kende: han måtte tåle kritik fra mennesker, havets strabadser og den prosaiske strengthed i den daglige dont, som giver brødet – men hvis eneste belønning er den fuldkomne kærlighed til arbejdet. Denne belønning var ham ikke forundt. Alligevel kunne han ikke vende om, for der er intet mere lokkende, desillusionerende og trælbindende end livet til søs (19).

Af citatet fremgår det, at Jims litterære drømme om en heltetilværelse til søs, der var den egentlige årsag til, at han blev sømand, ikke er gået i opfyldelse, men er blevet afløst af hverdagens prosa, af 'ensformighed', 'kritik' og 'strengtheden i den daglige dont'. Denne diskrepans mellem virkelighed og drøm genspejler sig i, at han ikke som de andre er grebet af den 'fuldkomne kærlighed' til

sit arbejde, og da tanken om at vende om nævnes, fremstår Jim som en styrmand, der nok er pligtopfyldende, men som alligevel ikke formår at engagere sig med liv og sjæl i sit arbejde som styrmand. Pligtbevidstheden antager på baggrund af fortællerens beskrivelse karakter af noget ydre, der ikke har fæstnet sig i den indre karakter. Citatet afslører, at arbejdet på skibet er en rolle, Jim har påtaget sig, men som han ikke er i stand til at identificere sig med. Med denne afvigelse fra de andre, der går op i deres sømandsgerning, begynder Jim at skille sig ud fra det, man skal være som sømand. Han er gledet ind i en sømandsverden med moralske konventioner og traditioner, der kræver tilpasning, ensretning og sammenfattende en *væren-som-de-andre*, og befinder sig dermed i et modsætningsforhold til drømmehelten som den anden yderpol i hans svævende mulighedseksistens.

Midt i monotonien udsættes skibet for en orkan af den allerværste slags:

Der er mange nuancer i faren ved eventyr og uvejr, og det er kun nu og da, at der på kendsgerningernes overflade viser sig en skummel, voldelig hensigt – hint ubestemmelige, der påtvinger mandens bevidsthed og hjerte, at denne struktur af ugunstige omstændigheder eller hine vrede naturkræfter kommer til ham med ond hensigt, med en ubetvingelig styrke, med en løssluppen grusomhed, der vil rive hans håb og frygt, hans pinefulde udmattelse og længsel efter hvile ud af ham – knuse, ødelægge, tilintetgøre alt, hvad han har set, kendt, elsket – solskinet, minderne, fremtiden – en kraft, der vil jage hele den kostbare verden totalt bort fra hans syn ved den enkle, forfærdende handling, som det er at tage hans liv (20f.).

Beskrivelsen er mere end en realistisk fremstilling af naturkræfternes rasen, hvilket viser sig ved, at disse fremtræder med en 'skummel, voldelig hensigt' og med 'ond hensigt'. Naturkræfters brutale og ødelæggende udbrud kan ganske vist tilintetgøre både humane og civiliserede forhold, men det sker blindt og tilfældigt – ikke som i beskrivelsen med en bestemt hensigt. Det orkanagtige uvejr, hvor naturen viser sig fra sin mest fjendtlige side, er udtryk for indbegrebet af de kræfter, der befinder sig i et destruktivt modsætningsforhold til det humane og menneskets bestræbelser på at

fastholde civiliserede tilstande. Først i kampen med disse kræfter sættes mennesket på den prøve, ”der i dagens klare lys viser en mands indre værd, hans sjælsevners grænser og hans personligheds styrke, røber arten af hans modstandsevne og den hemmelige sandhed bag det ydre skin, ikke kun for andre, men også for ham selv” (19). I mødet med naturkræfterne, der sætter al deres kraft ind på at tilintetgøre skibet og dets mandskab, er den enkelte udfordret i en grad, der tvinger ham til en indsats, der afslører, hvor hans grænser går. Han kastes, som Kierkegaard ser det, tilbage på den nødvendighed, der ved at afstikke grænserne for *selvet* konturerer dette og afdækker, hvad det er i sin inderste kerne. Det med sig selv identiske *selv* træder frem og viser, hvad en mand er værd.

Da Jim får sit ene ben kvæstet alvorligt ved uvejrets begyndelse, undslipper han denne afgørende prøve, der ville have afsløret hans værd som sømand, men da han må tilbringe ”mange dage liggende på ryggen, fortumlet, forslået, færdig, håbløs og forpint som på bunden af en agrund af uro” (20), holdes også i denne episode spørgsmålet om hans sande identitet svævende, idet han hverken identificeres med de andre sømænd eller med det modsatte, men tekstens intention består netop i at udgrænse ham fra en identitetsmæssig fastlæggelse. Med skildringen af hans tilstand træder det dog tydeligere frem, hvem Jim ikke er, idet den bidrager til at afgrænse ham over for den ’sande sømand’:

Han var ligeglad med, hvordan enden ville blive, og i sine klare øjeblikke overvurderede han sin ligegyldighed. Når faren ikke kan ses, udmærker den sig ved samme ufuldkomne ubestemthed som den menneskelige tanke. Frygten bliver skyggeagtig og indbildningskraften, menneskenes fjende og fader til alle rædsler, synker til hvile i den mathed, som følger efter udtømt lidenskab, hvis den ikke stimuleres. Jim så ikke andet end uordenen i sin kahyt, mens skibet kastedes omkring i stormen. Han lå fastsurret midt i et lille lokalt kaos og følte i sit stille sind glæde over, at han ikke var nødt til at gå på dækket, men nu og da greb et uovervindeligt anfald af angst korporligt fat i ham og fik ham til at stønne og vride sig under tæpperne, og så fyldte den afstumpede brutalitet i en tilværelse, som åbnede mulighed for så pinefulde sansninger, ham med en fortvivlende længsel efter at undslippe for enhver pris (20).

Der er indeholdt flere synsvinkler i citatet, som det kan betragtes under. Den skotske kaptajn konstaterer helt uimponeret – ganske vist efter at orkanen er overstået: ”Du godeste! Det var et fuldstændigt mirakel, at skibet overlevede den!” (20). Man får ganske vist ikke noget indblik i, hvordan kaptajnen oplevede selve uvejret, men når fortælleren har indføjjet replikken, er der næppe tvivl om, at den skal karakterisere kaptajnen som den stovte sømand, der har gjort sin pligt og taget stormen med stoisk ro. Han har forholdt sig i overensstemmelse med den for sømænd gældende adfærdskodeks, som Marlow tillægger en alt afgørende betydning, og for at ride stormen af ikke ladet sig påvirke af ”unaturlige impulser fra – skal vi sige nerverne” (47). Kaptajnen bliver til trods for det lidet, vi hører om ham, til billedet på den med sig selv identiske sømand og kommer derved til at danne kontrast til Jim.

Jim glæder sig ’i sit stille sind’ over ikke at skulle gøre tjeneste på dækket, hvilket kunne have været en ubetydelig detalje, hvis den ikke havde peget i samme retning som angsten, han gribes af, og ønsket om ’at undslippe for enhver pris’. Tilsammen viser disse faktorer, at der mellem ham og den sande sømand – kaptajnen – består en ganske betragtelig kløft. Det er, som vi har set ovenfor, den manglende identifikation med rollen som sømand, der også i denne situation præger billedet. Dette betyder ikke, at Jim ikke ifølge sin egen selvforståelse skulle og vil være styrmand – han gør alt for at bringe sig i overensstemmelse med de normer, der gælder for sømandslivet – men der begynder til gengæld at aftegne sig en eksistentiel situation, der tyder på, at drømmen om eventyrene til søs har narret Jim ind på en vej, der fører ham længere og længere bort fra hans intelligible karakter (Schopenhauer) og autentiske *selv*. Jim har netop ikke *valgt* sin sømandstilværelse- og eksistens, men er under påvirkning af sine litterære drømme *gledet* ind i denne eksistensform.⁸ Det ’virkelige selv’ synes altså ikke, som Berthoud ser det, at være identisk med ’sømanden Jim’.⁹

8 Otto Bohlmann fortolker tilsvarende: ”Jim’s decision to enter the mercantile marine was not made with that profound sense of commitment which to the existentialist is the hallmark of decisive, willed action. [...] Initially, Jim did not carefully consider his free choice. Instead, his vital decision to go to sea rested on the flimsy basis of some ‘light holiday literature’ that had stirred his imagination, and it catapulted him into a world he found sterile” O. Bohlmann, *Conrad’s Existentialism*, Macmillan, London 1991. S. 110.

9 Se fodnote 3.

Angsten korresponderer både med den kortvarige rædsel, som Jim gribes af i den første katastrofesituation under sin uddannelse på skoleskibet, og med den angst, der ifølge de fleste forskningsbidrag skulle være årsagen til det fatale spring fra 'Patna'. Angsten er ganske vist en kendsgerning, men den lader sig ikke forklare ud fra de katastrofesituationer, der udløser den, men ikke kan være dens årsag. Var dette tilfældet, ville der med Patusan-delen være tale om et brud i figurkonceptionen, idet den angstprægede Jim i Patna-delen udsætter sig for flere livstruende situationer i Patusan uden at nære den mindste angst og – umiddelbart før Doramin skyder ham – sender "et stolt, ubøjeligt blik til højre og venstre" (369). Da forholdene i Patusan er lige så livstruende som katastrofesituationerne i Patna-delen, måtte man, hvis man fastholder, at angsten skyldes de livsfarlige omstændigheder, postulere en *umotiveret* forvandling af den frygtsomme Jim i Patna-delen til den frygtløse Jim i Patusan. Angsten udspringer ikke af de ydre omstændigheder, men af den identitetsusikkerhed, der er forbundet med sømandsrollen, af identitetsspaltningen mellem drømmehelt og sømand, hvis adækvate udtryk ifølge Kierkegaard er indeholdt i den eksistentielle angst, der drives frem af den negative frihed – altså ikke af *friheden* til, men af *friheden fra* – og de uendelige muligheder før et definitivt valg. Efter ankomsten til Patusan, hvor Jim foretager det afgørende andet spring, der fører ham ud i friheden og får ham til at blive identisk med sig selv, er angsten definitivt ude af billedet. Identitetsspaltningen og angsten er for Jims vedkommende to sider af samme sag.

2

Efter ulykken er Jim delvis lammet og må indlægges på et hospital, efter at hans skib har anløbet en havn i Østen. Lammelsen skal givetvis, som Newell ser det, opfattes symbolsk, og man kan også argumentere for, at den efter helbredelsen af den fysiske lammelse bliver siddende i det ubevidste som udtryk for en knækket vilje. Newell udlægger den lammede vilje som Jims erkendelse af sin afmagt over for naturens brutalitet, bag hvilken der skulle stå et af

Newell ikke nærmere identificeret destruktivt metafysisk princip.¹⁰ Den knækkede vilje er ganske vist, som vi skal se, en kendsgerning, men når Newell udlægger den som et resultat af Jims ubevidste fortvivlelse over hans afmagt over for naturkræfterne, som han ønsker at undslippe for enhver pris, må han postulere, at Jim med ankomsten til Patusan er muteret fra den 'fortvivlede og afmægtige Jim' til en person, der ikke viger tilbage for selv de mest livstruende kræfter, men sætter sig helt modigt igennem over for disse. Den indre lammelse og den knækkede vilje har ikke deres årsag i de ondsindede naturkræfter – selv under 'Patnas' truende forlis er Jim ikke bange for at dø – men korresponderer med identitetsproblemet, med Jims identitetsusikkerhed og fremmedgjorthed over for sig selv. Om forholdet mellem selvbevidsthed og vilje skriver Kierkegaard i *Sygdommen til Døden*:

Overhovedet er Bevidsthed, dvs. Selvbevidsthed, det Afgjørende i Forhold til Selvet. Jo mere Bevidsthed jo mere Selv; jo mere Bevidsthed jo mere Villie, jo mere Villie, jo mere Selv. Et Menneske, der slet ingen Villie har, er intet Selv; men jo mere Villie han har, jo mere Selvbevidsthed har han ogsaa.¹¹

Med Kierkegaards bestemmelse af forholdet mellem *selvet* og viljen som baggrund er Jims følgende udvikling udtryk for en aftagende selvbevidsthed som sømand og en manglende vilje til at opretholde den allerede nåede position som styrmand. Der er, som vi skal se, med hensyn til rollen som sømand tale om en konsekvent *faldende strukturlinie*.

Da helbredelsen trækker ud, fortsætter skibet uden Jim og efterlader ham i et dystert hospitalsmiljø. Han ligger på stue med en "proviantforvalter fra en kanonbåd" (20) og "en slags "jernbaneentreprenør" (20), der hengiver sig til "hemmelige udskjelser med patentmedicin" (20). De tilbringer "dagen lang gabende i pyjamas i deres liggestole uden at sige noget" (20). Sammenlignet med forholdene ombord på det engelske handelsskib er der tale om en ydre

10 Kenneth B. Newell, *Conrad's Destructive Element: The Metaphysical World-View Unifying Lord Jim*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2011. S. 5.

11 Søren Kierkegaard, *Sygdommen til Døden*, op. cit. S. 87.

deklassering, i hvilken der genspejler sig en indre distancering fra rollen som styrmand. Jim befinder sig i en situation, hvor han er berøvet de karakterstabiliserende konventioner, der rådede ombord på det store handelsskib, og da han ikke kan finde et skib til hjemrejsen, er han kastet tilbage på sig selv og råder kun over sin egen karakter og moral som orienteringsinstans.

Han får kontakt med kolleger, der befinder sig i en lignende situation som han selv. Det fremgår af beskrivelsen af disse skibsofficerer, at de i moralsk henseende er et yderst tvivlsomt folkefærd. De udmærker sig ved "en sand rædsel for tjenesten i hjemlandets skibe med de hårdere vilkår, strengere syn på pligten og faren for stormfulde oceaner" (21). De foretrækker det bekvemmelige: "[K]orte rejser, gode dækstole, store indfødte besætninger og den udmærkende omstændighed, at de var hvide" (21). Det hedder videre om dem: "[I] deres handlinger, deres blikke, deres fremtoning, deres personligheder – kunne man se det bløde punkt, det mørnede sted, deres faste beslutning om at dovne sig roligt og uforstyrret igennem livet" (22).

Da Jim træder i forbindelse med disse tvivlsomme skibsofficerer, hedder det om hans første indtryk af dem: "Som sømænd betragtet forekom denne sladrende flok [...] Jim endnu mere uåndgribelig, end hvis de havde været skygger" (22). I denne afstandtagen udgrænser han sig fra sømændenes slappe karakter og viser dermed, at han selv vurderer ud fra en højere sømandsmoral. Han er i sin selvfølelse som styrmand tilsyneladende hævet over disse sømænds mangel på karakter, men forskellen udviskes, idet foragten for skibsofficererne afløses af fascination over, hvor let de kommer igennem tilværelsen. Da denne fascination bliver bestemmende for Jims adfærd, er hans vilje til at hævde sig som søofficer svækket så meget, at han handler i overensstemmelse med officerernes slappe moral ved at affinde sig med en hyre som førstestyrmand på det alt andet end luksuriøse skib *Patna*.

3

Patna er navnet på et afdanket dampskib, "gammel som bjergene, mager som en mynde og fortæret værre af rust end en kasseret vandbeholder" (22). Det ejes af en kineser, har en faneflygtig tysker fra

New South Wales som kaptajn og er chartret af en araber med det formål at transportere ottehundrede indfødte muslimske pilgrimme til Aden, hvorfra de kan rejse videre til Mekka. Både beskrivelsen af de pilgrimsrejsende, af det så godt som synkefærdige skib og af dettes besætning markerer en betragtelig afstand til det stolte handelskib, som Jim gjorde karriere på, og viser, at han ikke har nogen synderlig interesse i at fastholde den position, som han har opnået i sømandsverdenen. Han er, som hans udvikling viser, på vej ned ad rangstigen som sømand, idet han følger den samme behagelige moral som sine kolleger i land, der ”har vænnet sig til den evigtvarende fred på det østlige hav under den østlige himmel” (25), men adskiller sig dog fra ’Patnas’ øvrige skibsbesætning, som af Marlow affærdiges med betegnelsen ”nulliteter” (49).

I den ydre verden hersker der, efter at ’Patna’ har forladt havnen og befinder sig på det åbne hav, en tilsyneladende fred og stilhed:

[Skibet] styrede lige mod det Røde Hav under en fredfyldt himmel, en glohed og skyfri himmel, omhyllet af en stråleglans af solskin, der dræbte enhver tanke, knugede hjertet og fik al tilskyndelse til kraft og energi til at visne. Og under denne himmels uhyggelige glans lå havet stille, blått og bundløst, uden en sitring, uden en krusning, uden en rynke – tyktflydende, stillestående, dødt (23).

Der hersker en fredfyldt stilhed, der danner den størst mulige kontrast til havets magtfulde og brutale viljesstyrke i de ovenfor omtalte orkan-episoder, hvilket genspejler sig på det menneskelige plan ved, at tankevirkomheden er ophørt, livskraften, styrken og energien reduceret til et minimum. Denne bevægelse bort fra virkelighedens larm, fordringer og forpligtelser frem mod en tilstand af en næsten foruroligende fred, ro og stilhed – havets ’uhyggelige glans’ – understreges af lignende beskrivelser: ”En vidunderlig stilhed gennemtrængte verden, og stjernerne med deres strålers klarhed og ro kastede ligesom en forsikring om evig tryghed på Jorden” (25). Indtrykket forstærkes: ”Skruen drejede uden at standse, som om dens rytme var led i planen for et trygt univers” (25).

I disse af fred åndende omgivelser føler Jim sig tryllebundet af ”den uforstyrrelige fred” (27) og er ”opfyldt og besjælet af no-

get i retning af taknemmelighed for denne dybe fred på hav og himmel” (27). Han føler sig ”gennemtrængt af den store vished om ubegrænset sikkerhed og fred, der kunne aflæses af naturens lydløse fremtoning, således som visheden om kærlighed står tegnet i moderens stilfærdige ømme træk” (25). Den taknemmelighed, Jim føler for det ’trygge univers’, den moderlige tryghed, den ubegrænsede fred og evige sikkerhed, der *expressis verbis* får ham til at føle sig ”for bebageligt afslappet til at være en aktiv modvilje mod dette [kaptajnens svinske ord, BK] eller noget andet” (31),¹² korresponderer med hans aftagende selvbevidsthed som styrmand og vilje til at manifestere sig som sømand, hvilket bekræftes af, at han fortaber sig i sine heltedrømme. Bortset fra beskrivelserne af det fredfyldte hav er drømmene og deres heroiske indhold stort set det eneste, læseren får at vide om Jim i fasen fra skibet lægger fra havn og til katastrofen indtræder. De får tillagt en sådan vægt i fremstillingen, at de afslører, at Jim er i færd med at drømme sig væk fra sin rolle som styrmand. Han føler sig overbevist om, ”at han ikke behøvede bekymre sig om noget som helst, der kunne ske ham til hans dages ende” (27). Denne ubetingede tillid til at befinde sig i et ’trygt univers’ og til hans egen formåen fremhæves endnu tydeligere ved, at det hedder om ham:

I sådanne øjeblikke var hans tanker fyldt af tapre gerninger: Han elskede disse drømme og det heldige forløb af sine fantasibedrifter. De var de bedste dele af livet, dets hemmelige sandhed, dets skjulte virkelighed. De var utroligt mandige og havde samtidig ubestemt-hedens charme; i heroisk sekvens marcherede de forbi hans indre øje, rev hans sjæl med sig og berusede den med den guddommelige trylledrik af grænseløs selvtillid. Der var intet, som han ikke turde møde (27).

I de drømme, Jim fortaber sig i, forveksler han (sømands-) livets realiteter med en illusorisk virkelighed, med noget, han (endnu) ikke er. Jim elsker drømmene, oplever dem og det ’heldige forløb af sine fantasibedrifter’ som ’de bedste dele af livet, dets hemmelige

12 Min fremhævelse.

sandhed, dets skjulte virkelighed'. Den vægt, Jim tillægger sine fantasier, bliver forståelig ved, at både den 'hjemmelige sandhed' og den 'skjulte virkelighed' afsløres som hans autentiske *selv* i horisonten af Patusan-delen. Når Jim i fassen som styrmand gang på gang drages ind i sine heltfantasier, er dette udtryk for en *ubevidst* dragning mod at være en anden end den, han er i rollen som sømand.

Fortællerens udprægede ironiske holdning til disse fantasier synes umiddelbart at berøve dem deres 'hjemmelige sandhed' som udtryk for, at det er Jims autentiske *selv*, der åbenbarer sig i dem, men her skal man være opmærksom på romanens perspektivistiske fortællestruktur og på forskydningerne mellem de forskellige fortælleperspektiver. Mens det autentiske *selv* i heltedrømmene er knyttet sammen med romanhelhedens perspektiv og først lader sig erkende i lyset af Patusan-delen, er fortællerens perspektiv begrænset til sømandsverdenen, og i dette perspektiv, hvor det afgørende er "den prosaiske strengthed i den daglige dont" (19), er drømmene ikke kun illusorisk fantasteri, men uforenelige med forpligtelserne som styrmand: "Hans [Jims, BK] øjne, der strejfede langs horisontens linie, syntes at stirre hungrende ind i det uopnåelige og så ikke den kommende hændelses skygge" (26).¹³

Den blindhed, der tematiseres eksplicit i citatet, kommer mere indirekte til udtryk i Jims forhold til både skibets forfatning og sine tvivlsomme kolleger. Det er påfaldende, at han kun har et smil tilovers for andenmaskinmesterens klare erkendelse af skibets tilstand: "Og De [kaptajnen, BK] kan sgu være glad for, at der findes mennesker af min slags i verden, folk, der ikke er bange for deres liv, for hvor ville De ellers være henne – De og den gamle spand her med plader, der gud hjælpe mig ikke er tykkere end karduspapir. Ja, karduspapir, sagde jeg!" (32). På sin vagt på dækket forholder Jim sig smilende uinteresseret ved kaptajnens tilsynekomst, morer sig over, at denne er ved at koge over af raseri: "Han pustedede som et spilddamprør" (31). Da han gennemskuer kaptajnens sande væsen,

13 Under synsvinklen af Steins livsfilosofi fremstår Jim ved i stedet for at have sin opmærksomhed rettet mod de lurende farer under havets tilsyneladende fredelige overflade at stirre ind i det uopnåelige som det uerfarne menneske, der forsøger at undfly 'det ødelæggende element' – havet – ved at klatre op i luften – at fortabe sig i det uopnåelige – hvilket for Stein er ensbetydende med af den pågældende drukner: "Hvis han prøver på at klatre op i luften, sådan som uerfarne mennesker forsøger at gøre, så drukner han" (192).

drager han ingen konsekvenser af sin ubehagelige erkendelse. Han besvarer dennes spørgsmål respektfuldt

men den frastødende, kødfulde skikkelse brændte sig – som om det var noget, han så for første gang i et afslørende lys – for stedse ind i hans erindring: som inkarnationen af alt det onde og lave, der lurer i den verden, vi elsker, i vore egne hjerter, som vi bygger vort håb om forløsning på, i menneskene i vore omgivelser, i de syn, som fylder vore øjne, i de lyde, der fylder vore ører, og i den luft, som fylder vore lunger (28).¹⁴

De andre hvide skibsofficerer er af samme usle støbning. De lader sig måske bedst karakterisere ved, at de er hinsides al moral, men for sølle til at betegnes som onde. For Jim står det ganske vist klart, at

disse mænd ikke tilhørte de heroiske oplevelsers verden, selvom de ikke var slette mennesker. Endog skipperen selv ... Jim fik kvalme ved synet af denne masse af pustende kød, hvorfra der gurglende og mumlende væltede en ækel flom af svinske ord ud, men *han var for behageligt afslappet til at nære en aktiv modvilje mod dette eller noget andet*. Hvordan disse mænd var eller ikke var, spillede ingen rolle: Han omgikkes dem daglig, men de kunne ikke røre ham; han delte den luft, de indåndede, men han var anderledes ... [...] Livet var let, og han var for sikker på sig selv – for sikker på sig selv til ... (31).¹⁵

Her afbryder den alvidende fortæller Jims tanker for til gengæld at fælde sin usminkede dom over denne 'filosofi': "Det skel, der lå mellem hans meditation og en lønlig lur, mens han endnu stod op, var tyndere end tråden i et spindelvæv" (31). I fortællerens perspektiv har Jim ved at fortabe sig i sin fantasiverden og i kraft af den slappe vilje unddraget sig den moralske ansvarlighed som styrmand, hvilket har sin forklaring i, at han vurderer ud fra den for søens folk gældende moralske adfærdskodeks, som Marlow blandt andet definerer

14 Kaptajnen er tysker og, som Brian Spittles ser det, udtryk for Conrads "personal, Polish, dislike of Germany". Brian Spittles, *Joseph Conrad. Text and Context*, The Macmillan Press, London 1992. S. 110.

15 Min fremhævelse.

som "den medfødte evne til at se fristelser lige i øjnene" (46). Da Jim ikke er forankret i en fast identitet, men svæver mellem sin rolle som sømanden 'Jim' og sit autentiske *selv* som 'Tuan', er han ikke i besiddelse af den integritet, som fordres af den for alle sømænd gældende adfærdskodeks. Denne kræver, som Marlow formulerer det, 'evnen til at se fristelser lige i øjnene', altså netop den konstante årvågenhed over for de lurende farer, som Jim unddrager sig ved at trække sig ind i sin drømmeverden. Den faldende strukturlinie som udtryk for Jims tiltagende distancering fra sin rolle som sømand fortsætter med hans spring fra 'Patna' og er begrundet i, at Jim har sit eksistentielle hjemsted i helteverdenen i Patusan.

4

Under opholdet på skoleskibet svæver Jim mellem fantasiens heltefigur og rollen som sømand uden at være identisk med hverken helten eller sømanden. Denne identitetsspaltning er årsagen til en latent angst, der udløses af den voldsomme orkan, så Jim lammes af skræk et øjeblik og kommer for sent til at opfylde sin forpligtelse som sømand. Dette mønster gentager sig under orkanen, der overfalder det engelske handelsskib. Der er ganske vist en ubetydelig forskel, idet Jim på grund af sit beskadigede ben må holde sengen og derfor ikke svigter sine forpligtelser som sømand på samme konkrete måde, som det er tilfældet på skoleskibet, men da han igen hjemses af voldsomme angstanfald og kun tænker på at slippe bort, udviskes forskellen, så det i begge situationer er identitetsspaltningen, der problematiserer hans loyalitet over for den 'faste adfærdskodeks'. Efter hospitalsopholdet og mødet med kollegerne med det "bløde punkt" (22) er Jims interesse for sømandsgerningen vigende, hvilket korresponderer med, at han under sejladsen med 'Patna' frem til kollisionstidspunktet trækker sig ind i sine drømme om heltetilværelsen, fortaber sig i disse, så han glemmer sine forpligtelser som styrmand.

Jim er frem til selve springet fremstillet som romantikeren, der ikke kan vælge eller blive konkret. Dette har for den romantiske mentalitet sin forklaring i et uovervindeligt modsætningsforhold mellem (spids)borgerlig realitet og den sande uendelige poetiske

virkelighed. Den ophøjede poetiske virkelighed gør romantikeren til en fremmed i den borgerlige realitet, hvorfor den er udelukket som valgmulighed, men da den uendelige poetiske virkelighed kun er tilgængelig i form af vage anelser, utydelige fornemmelser og tågede drømme, er den så ubestemmelig, at den helt unddrager sig valgets konkretion. I Jims tilfælde har den romantiske 'idealitet' antaget karakter af de drømmeagtige heltfantasier, og denne 'idealitet' blokerer valget af (sømands)virkeligheden, mens den selv fremstår som realitetsfremmede og abstrakte muligheder, der ligeledes unddrager sig valgets konkretion. Med denne *hverken-eller-både-og-identitet* bliver Jim til et problematisk individ i den livstruende situation, der opstår efter 'Patnas' kollision. For at modvirke katastrofen kræver situationen, at der handles målbevidst og uden tøvende skrupler, hvilket ifølge Marlow forudsætter "ærlig tro" (46) og "modets instinkt" (46), begreber, han præciserer på følgende måde:

Jeg mener kun den medfødte evne til at se fristelser lige i øjnene – en ganske uintellektuel evne, vist så, helt ukunstlet – en modstandsevne, som man godt kan kalde lidet charmerende, men som er uvurderlig – en spontan og velsignet uimodtagelighed for ydre og indre rædsler, for naturens magt og menneskenes forførende fordærvelse – støttet af en tro, der er usårlig over for kendsgerningernes styrke, eksemplets smitte og ideernes evne til overtalelse (46).

Da bevidstheden – Conrad betragter den som menneskets forbandelse: "What makes mankind tragic is not that they are victims of nature; it is that they are conscious of it"¹⁶ – er forbundet med erkendelsen, der i mødet med 'kendsgerningernes styrke' og i konfrontationen med 'ydre og indre rædsler', altså i livstruende situationer, enten ville føre til lammelse af den fornødne handling eller aktivere den irrationelle selvopholdelsesdrift – jf. besætningsmedlemmernes adfærd, efter at skibskollisionen er en realitet – bliver det afgørende i katastrofesituationer nu for Marlow troen og instinktsikkerheden. Mennesket skal for at sætte alle kræfter ind på at modarbejde katastrofen være det "dumme" (47), ureflekterede

16 *The Selected Letters of Joseph Conrad*, udgivet af Laurence Davies, Cambridge University Press, Cambridge 2015. S. 93.

og instinktivt agerende menneske, der ganske spontant handler i overensstemmelse med de vedtagne retningslinjer, mens *troen* skal indgyde en så blind tillid til disse bestemmelser, at den forhindrer fornøften i at erkende 'kendsgerningernes styrke'. Det er altså påtrængende nødvendigt, at mennesket for ikke at lammes i livstruende situationer ikke kun har tilegnet sig bestemmelserne i den 'faste adfærdskodeks' som *ydre* intellektuel viden, men at disse bestemmelser gennem en indre tilegnelsesproces er blevet til en integreret bestanddel af menneskets karakter – og det er i denne forestilling, at den autentiske identitet og civilisationstanken mødes hos Conrad som to sider af samme sag.¹⁷

Uanset hvordan man opfatter motiverne bag springet,¹⁸ bliver der to omstændigheder tilbage, der er karakteristiske for Jims men-

17 Forholdet mellem identitet og civilisation fremgår måske tydeligst ved at henvise til, at Jim efter identitetsstabiliseringen i Patusan fremstår som den, der på trods af livstruende situationer formår at forvandle det lovløse øsamfund til et fællesskab med en civiliseret retsorden, mens han efter springet for Marlow bliver til en trussel mod opretholdelsen af civiliserede forhold. Da Marlow før samtalen på hotel Malabar ser Jim ved den tyske kaptajns flugt, fremtræder han efter sin ydre fremtoning som den, han ville "overlade kommandoen på dækket – både i overført og bogstavelig betydning" (47). Med den overførte betydning udvides perspektivet, så Jim bliver til indbegrebet af det menneske, der under alle omstændigheder ville respektere den overenskomst, der garanterer civilisationens beståen, men med Marlows viden om, at selv dette tilsyneladende troværdige menneske har svigtet ved at springe, begynder alt at bryde sammen: "Jeg ville have betroet denne unge mand dækket allerede efter et første blik og have lagt mig til at sove trygt, men ved Gud, det ville ikke have været forsvarligt" (48). Hvis man ikke – og det er denne erkendelse, der slår Marlow med forfærdelse – kan have ubetinget tillid til, at selv de bedste – og Marlow henregner Jim til 'en af os' – respekterer værdigrundlaget for civiliseret adfærd, begynder selve civilisationstanken at antage karakter af illusion.

18 Jacques Berthoud og flere med ham udlægger springet på følgende 'klassiske' måde: "Jim, the young Englishman, finds himself on the wrong side of a spectacular and, as it turns out, unnecessary act of cowardice". J. Berthoud, *Introduction*, i: Joseph Conrad, *Lord Jim. A Tale*, Oxford World's Classics, Oxford University Press, New York 2002. S. XXI. I den tidligere bog falder Berthouds dom endnu hårdere ud: "Jim's leap from the *Patna* is much more than an act of failure, it is an act of betrayal". J. Berthoud, *Joseph Conrad. The Major Phase*, op. cit. S. 66. Opfattelsen af, at det er en kombination af angst og fejhed, der får Jim til at springe, er givetvis det mest almindelige synspunkt i forskningen, men der findes et andet perspektiv, i hvilket springet ikke er forårsaget af en bevidst viljeshandling. Både C.B. Cox og Ian Watt har set, at der bag årsagerne til springet står en determinismetanke, og de har dermed givet den i forhold til teksten mest plausible udlægning af springet. C.B. Cox skriver: "The voices below, like messages from his unconscious self, call on him to jump. As the squall bursts upon them, he obeys. He seem to make no conscious decision, but is strangely passive, a slave to unconscious demands". C.B. Cox, *Joseph Conrad. The Modern Imagination*, J.M. Dent & Sons LTD, London 1974. S. 32. Tilsvarende lyder Ian Watts udlægning af springet: "As for the jump itself, it can most plausibly be explained as an unconscious reflex action [...]; the jump is certainly an involuntary action of which Jim has retained no memory: 'I had jumped ... It seems', Jim says, and adds: 'I knew nothing about it till I looked up'". I. Watt, *Conrad In The Nineteenth Century*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1979. S. 313.

tale habitus, efter at han er kommet sikkert i havn sammen med de andre besætningsmedlemmer. Det ene er, at han lider af en dyb skyldfølelse: ”I dage, mange dage, havde han ikke talt med nogen, men ført tavse, usammenhængende og endeløse samtaler med sig selv, som en fange, der er alene i sin celle, eller en rejsende, der er faret vild i ødemarken” (38). I den senere samtale med Marlow indrømmer Jim følgende:

’Jeg tror ikke, at jeg talte tre ord med en levende sjæl i hele denne tid. [...] En af disse karle ville ganske givet være buset ud med noget, jeg havde besluttet mig til ikke at finde mig i, og jeg ønskede ikke spektakler. Nej! Ikke dengang. Jeg var – for ... Jeg havde ikke styrke til det’ (80).

Da samtalen noget senere kommer ind på spørgsmålet om Jims reaktion, efter at han har fået at vide, at både skib og passagerer er blevet reddet, hedder det:

’Jeg var naturligvis glad’, sagde han henkastet, men tænkte tydeligt nok på noget andet. ’Glad, da jeg hørte det’, fortsatte han langsomt og løftede hovedet. ’Men véd De, hvad min første tanke var? Jeg blev lettet, lettet over at erfare, at de råb – sagde jeg til Dem, at jeg havde hørt råb? Ikke? Jo, det gjorde jeg altså. Råb om hjælp ... de blev båret med blæsten hen til mig. Fantasi, formoder jeg. [...] Og jeg hørte dem selv på dette tidspunkt! Jeg kunne have vidst – men jeg tænkte ikke – jeg lyttede kun. Meget svage skrig – dag efter dag (124).

Jim er gennemtrængt af skyldfølelse over at have svigtet ottehundredrede passagerer og ikke at have været i besiddelse af den identitetsmæssige integritet og instinktsikkerhed, der ifølge Marlow får mennesket til at udvise ”en spontan og velsignet uimodtagelighed for ydre og indre rædsler” (46).

Vender vi blikket mod den anden omstændighed, der kendetegner Jims mentale situation under den lange samtale, er det påfaldende, at Marlow forholder sig skeptisk til størsteparten af Jims beretning om hændelserne på ’Patna’ efter kollisionen. Hans opfattelse er, at Jim søger at redde sin ”moralske identitet [...] fra flammerne” (79), og af Jims beretning om opholdet på ’Avondale’

slutter Marlow, ”at han var delvis lammet af den opdagelse, han havde gjort – opdagelsen angående ham selv – og han var utvivlsomt optaget af at søge at bortforklare den for det eneste menneske, der var i stand til at vurdere den i hele dens enorme omfang” (79). Sit indtryk af Jim sammenfatter Marlow med sætningen: ”Han var både selvsikker og nedtrykt i samme åndedræt, som om en overbevisning om medfødt fejlfrihed havde bremset den sandhed, der ustandselig pressede på i hans indre” (77).

I betragtning af Jims skyldfølelser, der har en dybde, så han hører stemmer, kan der ikke være tvivl om, at der udspiller sig en dyb indre kamp i Jim. Marlow konstaterer under samtalen med ham: ”Han talte ikke til mig, han talte kun i min nærværelse, i en heftig diskussion med en usynlig personlighed, en fjendtlig og uadskillelig partner i hans eksistens – en anden besidder af hans sjæl” (88). Med springet har Jim erfaret sammenbruddet af både sin sømands- og helteidentitet, idet den kendsgerning, at han er sprunget, er uforenelig med begge disse identitetsudkast og i stedet konfronterer ham med spørgsmålet om, hvem han er. Der er, som Marlow ser det, dukket en anden, hidtil ukendt ’besidder af hans sjæl’ og en ’fjendtlig’, men ’uadskillelig partner’ op i hans eksistens’. Jims forsøg på at redde sin ’moraliske identitet’ under samtalen med Marlow er hans kamp for at retfærdiggøre sig som sømand, mens den sandhed, der presser på, er erkendelsen af, at han med den fjendtlige personlighed, der trådte frem i springet, har forskertset både sin sømandsære og retten til at være sømand. Jim bestræber sig i samtalen med Marlow på at klamre sig til en sømandsidentitet, som han for længst har sat over styr, og som ved et tilbageblik over hændelserne aldrig har været andet end en påtaget rolle, som han ikke har kunnet identificere sig med. I den forstand er domsafsigelsen kun den definitive afslutning på en udvikling, hvor Jim har bevæget sig længere og længere bort fra sin rolle som sømand.

Selve domsafsigelsen forsøger Marlow at bagatellisere over for sine tilhørere, men indrømmer til sidst:

Trods alt det vås, jeg har sagt om galger eller skafotter og rullende hoveder, forsikrer jeg jer ved Gud i himlen, at dette var, langt, langt værre end en halshugning. En knugende følelse af, at dette var noget definitivt,

hvilede over det hele uden at mildnes af håbet om hvile og tryghed efter øksens fald (145).

Til denne dramatiske skildring knytter Marlow følgende kommentar: ”Sådan så jeg på det hin formiddag – og også nu mener jeg at se et ubestrideligt spor af sandhed i dette overdrevne syn på en almindelig foreteelse” (145). Den sandhed, der retfærdiggør det dramatiske syn på domsafsigelsen, består konkret i rettens inddragelse af Jims certifikat som styrmand, men i overført betydning har dommen dermed berøvet ham den sidste rest af hans identitetsforankring. Han befinder sig efter domfældelsen i et identitetsmæssigt ’ingenmandsland’, idet han ikke mere er sømand og endnu ikke har erobret sig heltepositionen i Patusan. Jim formår ganske vist at mobilisere den tilstrækkelige styrke til ikke at lade sig mærke med noget under selve domsafsigelsen, men allerede da han forlader domhuset, er han sønderknust, hvilket udvikler sig til den dybeste eksistentielle fortvivlelse. ”I hele den vide verden [...] havde han”, som Marlow sammenfatter hans situation, ”ikke et sted, hvor han kunne – hvad skal jeg sige? – trække sig tilbage til. Det var ordet! Trække sig tilbage til – være alene med sin ensomhed” (155f.).

I berøvelsen af et sted at være – Jim står med Marlows ord ”på randen af et vældigt mørke, som en ensom skikkelse ved bredden af et dystert og håbløst ocean” (158) – genspejles Jims identitetsløshed, men hans fortvivlelse er tillige udtryk for, at han er trådt ud af alt det, der før var det fortrolige og velkendte, hvilket svarer til Sartres negation af *l’essence*, hvis negative aspekt består i det truende *nihil*, der er indeholdt i destruktionsen af et ’sted at være’, altså af alt det, der tidligere var sandt, gav livet mening og gjorde det muligt at leve videre. Da behovet for de gamle værdier, plantet gennem en lang tradition, bliver tilbage efter destruktionsen, er negationens umiddelbare udtryk netop den eksistentielle fortvivlelse, som Jim griber af – Sartres begreb er *kvalmen*. Her er risikoen for at bukke under påtrængende, og da Jim i sin fortvivlelse går ud på balkonen og bliver stående alene derude, frygter Marlow, at han vil begå selvmord (158).

Da Jim vender om og igen kommer ind på hotelværelset, er Marlow ikke længere i tvivl om, at han bliver nødt til at foretage sig

noget for at hjælpe ham. Det lykkes ham med møje at overtale Jim til at tage ophold hos en af hans venner. Dette og Jims egne forsøg på igen at vinde fodfæste i den 'gamle verden' – som waterclerk hos Egström & Blake, hos De Jongh og mange andre – mislykkes totalt, fordi Jim ved selv den mindste hentydning til 'Patna'-affæren kaster alt fra sig og flygter fra det sted, hvor han er ansat. Denne konstante flugt er udtryk for en uforløst binding til den for søens mænd gældende adfærdskodeks og viser, at selvom Jim efter domsafsigelsen synes at være nået frem til at være: *ingen* – får internaliseringen af disse værdinormer ham stadig til at føle, at han har svigtet. Han følges af en skyggeidentitet, af noget han aldrig har været fuldt og helt, og som han efter domsafsigelsen har fået papir på, at han *ikke er*. Da Jim på grund af sin skygge bliver ved med at flygte fra sine arbejdspladser, bevæger han sig længere og længere ned ad den sociale rangstige. Han involveres i "værtshusbataljer" (181), så Marlow befrygter, at han fra at have "ry for at være en uskadelig, om end irriterende tåbe" (181) vil ende med at blive "kendt som en gemen landstryger" (181). Han er "bange for en skønne dag at blive passet op af en snavset dagdriver med rindende øjne og ophovnet ansigt, uden såler i sejldugsskoene og med blafrende pjalter om albuerne, en mand, der for gammelt bekendtskabs skyld ville spørge én, om han kunne låne fem dollars" (201). Jim har i sin afvikling af rollen som sømand nået det absolutte nulpunkt i form af Sartres *intetbed*, der tillige rummer den ubetingede *frihed fra* som mulighedsbetingelsen for den autonome selvbestemmelse og den autentiske *existence*.

5

Efter samråd med sin gode ven, forretningsmanden, insekt- og sommerfugleeksperten Stein, beslutter Marlow at tage imod dennes råd om at tilbyde Jim ansættelse som forvalter af hans handelsplads i Patusan, hvilket denne tager imod med begejstring. Han ankommer til Patusan "i en skrøbelig båd" (205), siddende på en blikkasse, og han fortæller Marlow, "at han aldrig i sit liv havde følt sig så deprimeret og træt som i denne kano" (218). Trods sit gode helbred får han anfald af svimmelhed; da han går i land bliver hans kuffert stjålet af de indfødte, og efter at være blevet beordret til at møde

op for Tunku Allang, herskeren over øen, beslutter man foreløbigt at holde ham indespærret i et ”stinkende indelukke” (223), hvor han sulter i tre dage. Det er, som beskrivelsen viser, stadig det eksistentielle nulpunkt, der udgør Jims situation. Han befinder sig i Sartres *intetbed*, hvor han står mellem mulighederne enten at gå til bunds eller at vælge sin autentiske *existence* og få fast grund under fødderne.

Under fangenskabets går det pludselig op for Jim, at han udsætter sig for en alvorlig fare for at blive dræbt af de indfødte. Truslen om tilintetgørelse bliver så stærk, at han skynder sig ud, men ”uden ringeste begreb om, hvad han ville eller i det hele taget kunne gøre” (226). Da han springer, sker det ”uden nogen tankeproces” (226), men alligevel ”som om han gennemførte en plan, der var modnet gennem en hel måned” (226). Springet er ikke rationelt motiveret, men har karakter af både den instinktsikkerhed, han ikke besad i Patna-delen, og af en dialektisk bevægelse, der udløses af *intetbedens* dybeste moment, hvor udslettelsen synes at være en realitet. Den dialektiske nødvendighed får ham til at flyve ”over palisaderne ’som en fugl’” (226) og kommer til udtryk ved, ”at det eneste han kan huske” (226), efter at være landet, ”er, at man opløftede et enormt hyl” (226).

Af dette spring, der er udløst af truslen om at gå til grunde i *intetbeden*, forventer man i lyset af Sartres eksistentialisme, at der er tale om det forløsende valg, der frembringer det autentiske selv med den *faste grund*, der på sin side er forudsætningen for at kunne realisere sin egen *existence* igennem kontinuerlige, målrettede og selvbestemte handlinger, men efter springet lander Jim ”i en overmåde blød og klæbrig mudderbanke” (227), hvorom det videre hedder:

Det højere, faste terræn var et par meter foran ham. ’Alligevel troede jeg, at jeg skulle dø her’, sagde han. Han rakte armene frem og greb fat i desperation, men det lykkedes ham kun at skrabe en frygtelig, kold, skinnende bunke mudder ind mod sit bryst, helt op til hagen. Det forekom ham, som om han var i færd med at begrave sig selv levende, og han fægtede vildt til alle sider og spredte dyndet med knyttede hænder. Det sprøjtede på hans hoved, i hans ansigt, over øjnene og i munden (227).

Mudderepisoden er ganske vist forudsætningen for, at Jim kan nå frem til Doramin uden at blive dræbt, idet han er så indsmurt i dynd, ”at han ingen som helst lighed havde med et menneskeligt væsen” (228), hvilket får alle til at flygte i rædsel, men denne pragmatiske funktion er langt fra hele forklaringen på mudder- og dynd-symbolikken.¹⁹ Det afgørende består i, at Jim efter springet både glider dybere og dybere ned i dyndet, så han tror, at han kommer til at begrave sig selv levende, hvilket kalder havsymbolikken i Steins filosofi frem som udlægningshorisont.

I Marlows samtale med Stein kommer denne med følgende dunkle udtalelse vedrørende menneskets eksistentielle situation:

Et menneske, der er født, falder i en drøm ligesom et menneske, der falder i havet. Hvis han prøver på at klatre op i luften, sådan som uerfarne mennesker forsøger at gøre, så drukner han – *nicht wahr?* ... Nej, siger jeg Dem, det rigtige er, at man underkaster sig det ødelæggende element og ved hjælp af hænders og fødders anstrengelser i vandet får det dybe, dybe hav til at bære én oppe (192).

Dette vanskeligt tilgængelige citat lader sig måske bedst lukke op ved hjælp af et citat fra Machiavellis *Il Principe*, hvor han skriver følgende: ”Mellem livet, som det er, og livet, som det burde være, er der en så enorm forskel, at den, der kun ser på, hvad der burde ske, og ikke på, hvad der sker i virkeligheden, langt snarere ruinerer sin eksistens end at opretholde den”.²⁰ I Stein-citatet består der en tilsvarende forskel mellem ’livet, som det burde’ være, og som det er i virkeligheden. Forsøger man som de ’uerfarne mennesker’ at ignorere den faktiske virkelighed – havet som det ’ødelæggende element’ – ved at klatre op i idealernes og drømmenes luftige rige, drukner man i virkelighedens destruktive realitet og ruinerer dermed som i Machiavelli-citatet sin eksistens.²¹ Sammenligningen

19 Om muddersymbolikkens allusion til syndefaldsmyten henvises til D. Erdinast-Vulcan, *Joseph Conrad And The Modern Temper*, Clarendon Press, Oxford 1991. S. 43ff.

20 N. Machiavelli, *Der Først*, Kröner Verlag, Stuttgart 1978. S. 63.

21 I denne uforenelighed mellem virkelighedens destruktive kræfter, der – som vi har set – manifesterer sig overalt i romanens univers og i de fleste tilfælde i forbindelse med havet, og den ’ideelle verden’, genspejles Conrads afvisning af fremskridts- og perfektibilitetstanken i brevene til Cunninghame Graham fra henholdsvis 20. december 1897 og 14. januar 1898. *The Selected Letters of Joseph Conrad*, op. cit. S. 81-85 og 87-89.

mellem et menneske, der ved fødslen falder i en drøm, med et menneske, der falder i havet, har været indgående diskuteret i forskningen,²² men da drømmen synes at svare til den side af virkeligheden, som Conrad betegner som "a vain and floating appearance",²³ mens havet fremstår som metafor for den destruktive side af virkeligheden, får vi som i *Tragediens fødsel* en virkelighedsopfattelse, der er kendetegnet ved modstillingen af 'apollinsk drøm' og 'dionysisk realitet'.²⁴ Det, der ifølge Stein bliver tilbage som den egentlige opgave, er at få selve den destruktive realitet og – i citatets sprog – havet til at bære sig oppe.

Både i havsymbolikken, i Jims første spring fra 'Patna', der fører ham ned "i en brønd – et dybt, dybt hul" (104), og i dynd- og muddermetaforikken har vi et billedsprog, der er forbundet med en og samme forestilling: *det bund- og grundløse*. Denne forestilling korresponderer med romanens generelle univers, hvor den faste grund er afløst af, at alt flyder, hvilket er ensbetydende med, at mennesket er berøvet samtlige *faste* holde- og orienteringspunkter, det være sig religiøse, metafysiske eller ideologiske – eller med Pascals ord om konsekvensen af rationalismens sejrsgang:

Hvilken grænsepæl vi end måtte ønske at binde og holde os til, enhver vakler og svinder bort, og når vi følger den, undslipper den vort greb og glider bort fra os og undflyr i en flugt uden ende. Intet bliver stående for vor skyld. Det er vor naturlige situation og under alle omstændigheder den, der er modsat det, vi ønsker; vi brænder af behov for at finde en fast grund og en sidste bestandig basis, for at bygge et tårn på den, der rager ud i det uendelige; men alle vore fundament bryder sammen, og Jorden åbner sig mod afgrundene.²⁵

I en verden uden fundament og dermed uden orienteringsmuligheder er mennesket, som både hav- og muddersymbolikken viser,

22 Der henvises til K. B. Newells diskussion i *Conrad's Destructive Element: The Metaphysical World-View Unifying Lord Jim*, op. cit. S. 79-92.

23 *The Selected Letters of Joseph Conrad*, op. cit. S. 93.

24 Om Conrads forhold til Nietzsches tankeverden henvises til: N. Panagopoulos, *The Fiction Of Joseph Conrad. The Influence of Schopenhauer and Nietzsche*, Peter Lang, 1998.

25 Blaise Pascal, *Über die Religion und über einige andere Gegenstände*, herausgegeben von Ewald Wasmuth, Insel Verlag, Frankfurt am Main 1987. S. 46f.

dømt til at lide druknedøden. Dette undgås ifølge Steins opfattelse ved, ”at man underkaster sig det ødelæggende element og ved hjælp af hænder og fødders anstrengelser i vandet får det dybe, dybe hav til at bære én oppe” (192). Her er det påfaldende nu, at Jim, der er ved at synke til bunds i mudderet, redder sig i land og får fast grund under fødderne i kraft af lignende anstrengelser som dem, Stein taler om:

Han gjorde anstrengelser, enorme, hulkende, gispende anstrengelser, der føltes, som om de ville få hans øjne til at briste i deres huler og gøre ham blind, og som kulminerede i en enkelt vældig bevægelse i mørket for at splitte jorden ad og ryste den af lemmerne. Så mærkede han, at han udmattet var i færd med at kravle op ad bredden. Han blev liggende, så lang han var, *på den faste grund og øjnede lyset og himlen* (227).²⁶

Forbindelsen mellem citatstederne er en kendsgerning, og da de frelsende bevægelser ikke er svømmebevægelser, stiller spørgsmålet sig, hvorledes man skal forstå Steins udtalelse om at få ”det dybe, dybe hav til at bære én oppe” (192), idet vi med svaret – i kraft af overensstemmelserne mellem citaterne – også ville få forklaringen på Jims redning.

Svaret får visse konturer ved, at Stein i samtalen med Marlow gør opmærksom på, at det ganske vist lykkedes ham at indfri drømmen om at komme i besiddelse af den sjældne sommerfugl, men at han også både måtte lade mange chancer og mange drømme slippe sig af hænde. Til Marlow siger han om de mistede drømme: ”Jeg tror, at nogle af dem ville have været meget smukke – hvis jeg havde ladet dem blive til virkelighed. Véd De hvor mange? Måske véd jeg det ikke selv” (195). Dette at måtte opgive drømme, selvom de ville have været meget smukke, hvis de var blevet realiseret, og lade muligheder ligge kalder Stein: ”Problemet – det store problem ...” (195). Marlow har tidligere i samtalen givet følgende sammenfatning af Steins liv:

Hans liv var begyndt i opofrelse, i begejstring for høje idealer; han havde rejst meget langt, ad meget forskelligartede, sælsomme veje, og hvilken

26 Min fremhævelse.

kurs han end havde sat, havde han fulgt den uden at vakle og derfor uden skam eller anger. For så vidt havde han ret. Der var ikke tvivl om, at det var vejen (193).

Mellem opgivelsen af drømme og muligheder på den ene, og den faste kurs på den anden side består der en indre sammenhæng og nødvendighed, der lader sig sammenfatte med begrebet: *det eksistentielle valg*. Dette understreges af, at Stein er skildret som den ubetinget positive modsætning til de håbløse eventyrere, der spilder deres liv ved at leve i en ”vanvittig labyrint af planer, håb, farer og initiativer, hinsides civilisationen, på havets ukendte steder, og at deres død var den eneste begivenhed i deres fantastiske tilværelse, der syntes at rumme en rimelig garanti for at blive til virkelighed” (21). På baggrund af den negative valorisering af mulighedseksistensen understreges valgets og den deraf følgende faste kurs’ nødvendighed.

Med erkendelsen af, at vi i *Lord Jim* har at gøre med et univers, hvor alle faste holdepunkter og ’grænsepæle’ undflyr figurerne ’i en flugt uden ende’, altså en verden, hvor alt står hen i uvished, og at løsningen er tematiseret som det eksistentielle valg, får vi alt i alt en mentalitetshistorisk situation, der lader sig forklare ud fra Kierkegaards problemstillinger i *Afsluttende uvidenskabelige efterskrift*. Grundudsagnet i denne omfattende afhandling lader sig kort sammenfatte med, at *’subjektiviteten er sandheden’*. Kierkegaards pointe er som i *Lord Jim*, at den eneste ’objektive sandhed’, der gives, er den ’objektive uvished’. Dette illustrerer Kierkegaard med metaforen ”at være på de 70.000 favne vand”,²⁷ hvilket svarer til, at mennesket ifølge Stein er faldet i havet og som Jim synker dybere og dybere ned i muddret. I denne eksistentielle situation gives der både for Kirkegaard og Stein kun den ene udvej at få henholdsvis ’de 70.000 favne vand’ og ’det dybe, dybe hav’ til at bære. Dette sker ifølge Kierkegaard som i Steins udtalelser i kraft af erkendelsen af det ’ødelæggende element’, som både havet og de 70.000 favne vand udgør for den eksisterende, idet truslen om undergangen i

27 Søren Kierkegaard, *Afsluttende uvidenskabeligt Efterskrift til de filosofiske Smuler*, i: *Søren Kierkegaards skrifter*, udgivet af N. J. Cappelørn et alii, Gads forlag, København 2002. Bd. 7. S. 187.

den 'objektive uvished', altså i henholdsvis 'havet', 'mudderet' og de 70.000 favne vand, dialektisk fremtvinger valget af éns egen subjektive sandhed som den *faste og bærende grund*. Dette er for Kierkegaard det samme som at tro inderligt og fast på sin egen subjektive sandhed, altså at være lidenskabeligt overbevist om, at min sandhed er *sandheden*: "[O]g vil jeg bevare mig i Troen, maa jeg bestandig passe paa, at jeg fastholder den objektive Uvished, at jeg, i den objektive Uvished er paa 'de 70.000 favne Vand, og dog tror",²⁸ en opfattelse, der lader sig omskrive med Steins ord om, at det netop er 'det dybe, dybe hav', der bærer en oppe: Uden 'havets' uvished ingen *bærende* tro.

6

At der for Jims vedkommende er tale om et eksistentielt valg, bekræftes af, at han efter at have fået fast grund under fødderne er som genfødt. Den eksistentielle angst er overvundet, og i stedet har Jim erhvervet sig evnen til med aldrig svigtende mod at holde, hvad han har lovet, og følger som den unge Stein den kurs, han har sat sig, uden at vakle (193). I Marlows beretning hedder det: "Den tid skulle komme, da jeg så ham elsket, beundret, som genstand for tillid, alt mens en legende om kraft og dygtighed dannede sig om hans navn, som om han var det materiale, hvoraf helte skabes" (160). I Patusan-delen er Jim blevet identisk med den heltefigur, han hele tiden har drømt om at være, hvilket kommer til udtryk ved, at han af den indfødte befolkning ikke tiltales med sit fornavn, men kaldes for 'tuan' og dermed i romantitlens perspektiv har aflagt gennemsnitlighedens 'Jim' til fordel for det fornemme 'lord'. Af pladshensyn må heltegerningerne, der først og fremmest kommer til udtryk i sejren over sherif Ali, i opgøret med rajahen og Cornelius, udelades i denne sammenhæng. De er i forskningen beskrevet utallige gange som udtryk for en urokkelig selvtillid, beslutsomhed og ansvarsbevidsthed over for øsamfundets indfødte befolkning. Alle stoler fuldt og fast på hans ord, og med sejren over sherif Ali har han vundet befolkningens "blinde tillid" (243).

28 Ibid. S. 187.

Da Marlow – som vi har set ovenfor – i sit første møde med Jim når frem til, at det på grund af springet fra 'Patna' ikke ville være ansvarligt at overlade ham kommandoen hverken i konkret eller overført betydning, er Jim i Patusan nu blevet til et menneske, som man ifølge Marlow "gerne vil have til at marchere til højre og venstre for os i livet, af den slags, der ikke lader sig forstyrre af intelligensens griller og unaturlige impulser fra – skal vi sige nerverne" (47). Jims heltegerninger efter valget orienterer sig efter den for alle gældende adfærdskodeks, som han forbrød sig mod med springet fra 'Patna'. Dette var for Marlow i sidste instans ensbetydende med civilisationens afløsning af alles kamp mod alle i den anarkistiske naturtilstand, der ligger på lur bag civilisationen. Med ankomsten til Patusan – navnet peger direkte tilbage til 'Patna' – er det netop denne lovløse tilstand, Jim konfronteres med, idet tre partier – rajahen, sherif Ali, bugierne – bekæmper hinanden, så øsamfundet hjemsøges af konstante

fjendtligheder, som fyldte snart den ene, snart den anden del af landet med røg, flammer og larmen af skud og skrig. Landsbyer blev brændt af, og mænd blev slæbt ind i rajahens palisadegård, hvor de blev dræbt eller torteret, fordi de havde begået den forbrydelse at drive handel med andre end ham (229f.).

Jim konfronteres med følgerne af sit eget svigt, men da "den magt, som kom til ham, var magten til at skabe fred" (234), består hans overordnede projekt i at omskabe det lovløse samfund til et civiliseret fællesskab med en fast retsorden. Den model, han orienterer sig efter, er Marlows opfattelse af nødvendigheden af en fast adfærdskodeks ikke kun for søens folk, men som fundamentet for civiliserede forhold. At der er sket noget afgørende med Jim efter ankomsten til Patusan, er der ikke tvivl om, idet han er blevet genfødt som den modige helt. Denne genfødsel har, som vi har set, karakter af et *eksistentielt* valg, hvor der er væsentlige overensstemmelser med grundtræk i Kierkegaards valgfilosofi, men ved en præcisering af Kierkegaards valg med henblik på dettes betydning for forholdet mellem den eksisterende og den sociale omverden begynder der tillige at træde afgørende forskelle frem.

Den afgørende tankegang i Kierkegaards valgfilosofi kan kort sammenfattes med, at den har sine forudsætninger i forestillingen om et *substantielt selv*, i opfattelsen af, at hvert enkelt individ som i Goethes *daimon-lære* og i Schopenhauers karakterlære fødes med en substantiel kerne, der får enkelindividet til at adskille sig fra alle andre individer, og at det først bliver identisk med sig selv i valget af det, der adskiller det fra alle andre, mens det mister sig selv ved at blive som alle andre. Da den eksistentielle salighed ifølge Kierkegaard udelukkende består i at være og blive sig selv som 'hin Enkelte', er betydningen af alt 'udvortes', af den sociale omverden, nedtonet til et minimum, selvom det er afgørende for *etikeren* Kierkegaard at tilvejebringe en slags paradoksets 'syntese' af forholdet mellem den enkelteksisterende og den sociale verden. Denne paradoksale 'syntese' fremkommer ved frigjorthedens dialektik. I kraft af selvvalget forskydes det eksistentielle tyngdepunkt til selvet, og da den eksisterende dermed har hele sin eksistentielle salighed i selvet, altså i en vis forstand har *nok* i sig selv, har han tillige erhvervet sig frigjortheden til *i indre frihed* at vende tilbage til socialiteten.

Det afgørende består ifølge Kierkegaard i, at 'hin Enkelte' kan gå ind i den sociale verden, men at dette sker, uden at den ydre verden og offentligheden formår at påvirke 'hin Enkeltes' eksistentielle tilstand. Da denne har hele sin salighed i sig selv, glider ikke kun alle fortidens spøgelse, men også alle spørgsmål om social prestige og indplacering på den sociale rangstige ud af bevidstheden, hvilket vil sige, at både fortiden og hele den sociale offentlighed har udspillet deres betydning for identiteten, idet denne er forankret fuldt og helt i det *substantielle selv*, der er *conditio sine qua non* for Kierkegaards valgfilosofi. Vender vi herfra blikket tilbage mod Jim i Patusan træder der fortælle-mæssige omstændigheder frem, der vægter forholdet mellem det at være og blive sig selv på den ene, fortidens spøgelse og den sociale omverden på den anden side på en fra Kierkegaard afvigende måde og derved relativiserer det *substantielle selv*.

Ifølge Marlow hviler der ”et skær af flugt over alle hans [Jims, BK] handlinger, et skær af impulsiv, spontan undvigen, af et spring ud i det ukendte” (206). Et øjeblik tænker Marlow tilbage på ’Patna’-episoden og føjer til: ”Den var som en skygge i lyset” (237). ’Patna’-begivenheden og springet som objektiv kendsgerning er, selv efter at Jim har opnået en næsten mytisk heltestatus i Patusan, ikke overvundet, men eksisterer stadig som et indre sår i Jim. Under Marlows besøg i Patusan siger Jim ved en lejlighed til ham:

’Jeg har nu været her i to år, og minsandten om jeg nu er i stand til at forestille mig, at jeg skulle kunne leve noget andet sted! Den blotte tanke om verden udenfor er nok til at gøre mig bange, for De véd jo godt’ – fortsatte han med nedslagne øjne, [...] ’ved jo godt, at jeg ikke har glemt, hvorfor jeg kom hertil. Ikke endnu!’ (271f.).

I en anden karakteristisk tilståelse over for Marlow indrømmer Jim: ”Jeg taler om at blive det kvit – dette fordømte, som ligger bag min bevidsthed ... At glemme ... Pokker tage mig, om jeg véd det! Jeg kan tænke roligt på det” (272). Ved afskeden med Marlow er det atter dette tema, der dukker op, om end i en varieret og mere afslørende form. På Marlows konstatering af, at Jim har fået sin chance, svarer denne:

’Har jeg?’, sagde han. ’Nå, ja, det har jeg vel. Jo, jeg har fået min selvtillid tilbage – et godt navn – men undertiden ønsker jeg alligevel ... Nej! Jeg vil holde fast ved det, jeg har fået. Jeg kan ikke vente mere! Han rakte en arm ud mod havet. ’Men ikke derude’. Han stampede med foden i sandet. ’Dette er min grænse, fordi intet mindre end dette kan accepteres’ (297).

Disse ord supplerer Jim med følgende indrømmelse:

’Jeg må fortsætte, fortsætte til mine dages ende med at holde hovedet højt, i forvisningen om at intet kan skade mig. Jeg må holde fast ved deres [befolkningens, BK] tro på mig, for at jeg kan føle mig sikker og – og ...’ Han ledte efter et ord og syntes at søge det ude i havet ... ’at holde kontakt

med ...' Hans stemme sank pludselig til en mumlen ... 'med dem som jeg måske aldrig mere skal få at se. For eksempel med – Dem' (297).

Ved den definitive afsked – Marlow og Jim mødes ikke mere – stiller Jim et sidste spørgsmål til Marlow: ”Rejser De snart hjem?” (298). Spørgsmålet besvarer Marlow bekræftende, hvorefter Jim med hævet stemme fremstammer: ”Sig til dem ...” (298). Der opstår en lille pause, hvorefter Jims allersidste ord falder: ”Nej – ikke noget!” (298).

Disse udtalelser har konsekvenser for Jims eksistentielle valg. Dette valg er ifølge Kierkegaard netop karakteriseret ved en forskydelse af det eksistentielle tyngdepunkt fra det 'udvortes' til det autentiske selv, altså ved en indre bevægelse, igennem hvilken man erobrer 'saligheden' i *selvet*, så alt, hvad der ikke korresponderer med dette, er overvundet og mortificeret. Man falder som Steins ”pragtfulde sommerfugl” (191), der ”finder en lille forhøjning i jordsmonnet og sidder stille på den” (191), til ro i sig selv og har med uendelighedens lidenskab tilegnet sig sine eksistensbetingelser, så alle andre muligheder er gledet ud af bevidstheden. I Harald Kiddes mesterværk, romanen *Helten*, følger hovedpersonen Clemens Bek i sin udvikling Kierkegaards valgfilosofi. Han er spærret inde på øen Anholt, hvilket kan sammenlignes med Jims ophold i øriget Patusan, men i modsætning til Jim lykkes det for Clemens Bek uden noget som helst forbehold at løfte ”Øjnene mod den Grænse, der var mig sat”,²⁹ og dermed i Kierkegaards forstand at vælge de karge eksistensbetingelser på Anholt: ”Nu var jeg på den øde Ø”.³⁰ Dette valg medfører for Clemens Bek, at han glemmer sine ”Drømme om Sollandet, Sorgen over alt det af mit Bedste, jeg havde sendt ud bag Havet, og som aldrig kom igen”.³¹

Mens Clemens Bek på Kierkegaards præmisser virkelig er *ankommet* på Anholt og er til stede på øen, så alt det bedste i hans liv, der hører illusionerne eller fortiden til, er gledet ud af bevidstheden, viser Jims udsagn i afskeden med Marlow, at det på trods af hans

29 Harald Kilde, *Helten*, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, København og Kristiania 1912. S. 304.

30 Ibid. S. 377.

31 Ibid. S. 303.

position i Patusan hverken er lykkedes ham at blive *hjemme* i Patusan eller at mortificere bevidstheden om fortidens svigt. Bag de sidste usammenhængende ord til Marlow synes der tilmed at skjule sig en indre fortvivlelse. Marlow har bekræftet, at han inden længe rejser tilbage til England, og med sit fremstammede: "Sig til dem ... " (298) – forsøger Jim at sende et budskab til sin engelske familie, men opgiver. Ved siden af bevidstheden om at have svigtet er Jim præget af længsel efter sin engelske familie og i sidste instans også efter den europæiske civilisation, altså sammenfattende af et dybt, men tilbageholdt ønske om at forlade Patusan for igen at blive accepteret af sine landsmænds fællesskab.

Af særlig interesse er Jims emotionelle udbrud ved afskeden med Marlow: "'Men ikke derude'. Han stampede med foden i sandet. 'Dette er min grænse, fordi intet mindre end dette kan accepteres'" (297). Det følelsesmæssige udbrud viser, at han med sin tilværelse i Patusan har nået grænsen for det, han kan leve med. Med armbevægelsen ud mod havet og med antydningen af, at det, han har fået, ikke kommer derudefra, synliggøres en længsel efter den tabte frihed på havet. Dertil kommer, at Jim på Marlows konstatering af, at han har fået sin chance, med bitterhed svarer: "'Har jeg?'" (297). Det dybe, men tilbageholdte ønske om at forlade Patusan, der kommer til udtryk i både Jims bitterhed og hans ønske om igen at være på havet, afslører, at Jim aldrig som Clemens Bek på Anholt har erobret Patusan som sit eksistentielle *hjemsted*, hvilket befinder sig i et ikke umiddelbart forståeligt modsætningsforhold til hans succes i Patusan. Med sejren over sherif Ali har Jim "erobret den jord, der lå for hans fødder, han havde erhvervet sig menneskenes blinde tillid [...]" (243), og den erobrede tillid vokser i takt med, at freden indfinder sig i øriget:

Der var inden for synsvidde intet, der kunne sammenlignes med ham, som om han var et af de undtagelsesmennesker, der kun kan måles ved deres berømmelses storhed, og glem ikke, at denne berømmelse var den største i mange dagsrejsers omkreds. Man skulle padle, stage eller marchere en lang og slidsom vej gennem junglen, før man nåede uden for denne stemmes rækkevidde (243).

For den indfødte befolkning er Jim blevet til det legendariske *undtagelsesmenneske*, der formår alt. I en betragtning, hvor Marlow forsøger at give et sammenfattende billede af Jims karakter, konstaterer han først, at Jim ”på fremragende måde [fulgte] en lige kurs, uden svinkeærinder” (201), for dernæst at sige, at han – Marlow – burde være henrykt over denne sejr, som han selv har andel i, men følger til, at han ikke er så glad, som han ville have ventet at være:

Jeg spørger mig selv, om hans hastige fremstormen virkelig havde ført ham ud af den tåge, i hvilken han synede på interessant måde, om end ikke i det store format, med slørede konturer – en efternøler, der længtes utrøsteligt efter sin beskedne plads i geledet (202).

Der er fra Marlows side ikke tale om en entydig konstatering, men om en åben formodning om, at Jim som det heroiske ”undtagelsesmenneske” (241) i Patusan i virkeligheden har længtes efter, som det hedder i citatet, ’sin beskedne plads i geledet’, en formulering, hvis betydning præciseres af, at den anonyme modtager af Marlows papirer har givet udtryk for samme opfattelse i en samtale med Marlow:

’... De har formodentlig ikke glemt denne sag’, fortsatte brevet. ’De alene viste interesse for ham, der overlevede fortællingen af historien, om end jeg meget vel husker, at De ikke ville indrømme, at han havde gjort sig til herre over sin skæbne. De spåede ham den katastrofe, at han ville blive træt og væmmes ved den erhvervede ære, ved det selvbestaltede hverv, ved den kærlighed, der var udsprunget af medlidenhed og ungdom. De sagde, at De så udmærket kendte ’den slags ting’, den dertil knyttede illusoriske tilfredsstillelse og uundgåelige skuffelse. De sagde også – husker jeg – at dette ’at ofre sit liv for dem’ (idet dem betød hele den del af menneskeheden, der havde hud af brun, gul eller sort farve), ’var det samme som at sælge sin sjæl til et dyr’. De hævdede at ’sligt’ kun var udholdeligt og holdbart, når det var baseret på en fast overbevisning om rigtigheden af ideer, der racemæssigt er vore egne, i hvis navn et etisk fremskridts orden og moralitet er nedfældet. ’Vi trænger til dens styrke i ryggen’ sagde De. Vi ønsker en tro på dens nødvendighed og retfærdighed, for at vi kan ofre vore liv på en værdig og bevidst måde. Uden denne overbevisning er et

sådant offer kun viet til glemselen, og den måde, på hvilken det bringes, ikke bedre end vejen til fortabelsen'. De hævdede med andre ord, at vi måtte kæmpe i gelederne, og at vore liv ellers intet betyder. Måske! De burde jo vide det – dette være sagt uden ironi – som ene mand har kastet Dem ind i kamp ved flere lejligheder og er kommet helskindet fra det, uden så meget som at svide vingerne. Det væsentlige er imidlertid, at af alle mennesker havde Jim kun med sig selv at gøre, og spørgsmålet er, om han til sidst ikke havde bekendt sig til en tro, der er mægtigere end ordenens og fremskridtets love (301f.).

At den anonyme modtagers udtalelser både er præget af racemæssige fordomme og indholdsmæssigt kan læses som en hyldest til den engelske imperialistiske kolonialisme, bidrager ikke til at stabilisere hans troværdighed. Det samme er tilfældet med Marlows formodning om, at Jim til sidst har fulgt en ganske anden opfattelse end den, som den anonyme modtager giver udtryk for, men trods disse forbehold kan det ikke nægtes, at den anonyme modtager formulerer et synspunkt, der spiller en vigtig rolle i hele Conrads forfatterskab, nemlig spørgsmålet om den individualistisk-’romantiske’ indsats’ betydning i sammenligning med en indsats, der er funderet i et solidarisk fællesskab med rødder i en fælles overbevisning og livsanskuelse.

I den anonyme modtagers perspektiv er det udelukkende arbejdet ’i gelederne’, der giver livet mening, mens en romantisk individualisme på forhånd er dømt til at lide nederlag. Det er udelukkende den ydmyge indsats inden for rammerne af det store fællesskab, der finder nåde for den anonyme modtagers øjne, og selv Marlow har på trods af Jims succes i Patusan ham mistænkt for i virkeligheden at være ”en efternøler, der længtes utrøsteligt efter sin beskedne plads i geledet” (202). Begges formodninger synes at bekræftes af flere fortælle-mæssige omstændigheder. I Jims følelsesmæssige udbrud og bitterhed ved afskeden med Marlow afsløres der både skuffelse over at være isoleret blandt de indfødte i Patusan og længsel efter havet, den engelske familie, den hvide race og hjemlandets civilisation.

Forklaringen er, at Jim ganske vist har opnået den ultimative berømmelse som det usammenlignelige ’undtagelsesmenneske’ i

Patusan, men at selve Patusan stort set ikke er andet end en hvid plet på landkortet, som ingen kender. Marlow sammenligner Jims rejse til Patusan med en rejse "til en stjerne af femte orden" (196), og han fortsætter sin karakteristik af øriget ved at fremhæve, at det af navn var kendt af nogle få, "ganske få, i handelsverdenen" (196):

Ingen havde dog været der, og jeg formoder, at ingen ønskede at begive sig dertil i egen person, ganske som en astronom formentlig ville protestere stærkt imod at blive flyttet til et fjernt himmellegeme, hvor han efter at være blevet adskilt fra sit jordiske gods ville stå rådvild ved synet af en ukendt himmel (196).

Patusans beliggenhed uden for "civilisationens hovedstrømning" (203) lader "landets sletter og dale, gamle træer og gamle menneskehed ligge forsømt og isoleret, som en betydningsløs og smuldrende lille ø mellem [...] to grene af [en] vældig, nedslidende flod" (203). Øen er som 'stjernen af femte orden' en verden uden for "vor aktivitetssfære" (196) – "fem hundrede kilometer forbi det sted, hvor telegrafkablerne og postbådsruterne ender" (251). Om Jims sejr og hele civiliserende indsats lader Marlow følgende bemærkning falde: "Et halvt hundrede kilometer skov afskar dem fra en indifferent verdens indsigt, og larmen af den hvide brænding langs kysten overdøvede berømmelsens stemme" (203). Den store og civiliserede verden har, som Marlow gør det klart, "ikke brug for ham; den havde glemt ham, den kendte ham end ikke" (284). Da Patusan – først og fremmest i skildringerne af naturen – konsekvent er stiliseret til Hades,³²

32 Hadessymbolikken tager sin begyndelse med Brierlys udtalelse om, at man burde få Jim til "at krybe tyve fod ned under jorden og blive der!" (66). Den fortsætter med Marlows referencer til denne udtalelse. Under sine overvejelser om, hvad han skal stille op med Jim, efter at han har konstateret, at det ikke lader sig gøre at få Jim til at blive i et fast arbejdsforhold, hører Marlow "stakkels Brierlys ord" (197) i sine ører: "'Lad ham krybe tyve fod ned under jorden og blive dér'. Ja, det ville være bedre, tænkte jeg, end denne venten på det umulige oppe på jorden!" (182). Under sit besøg hos Stein citerer Marlow Brierlys udtalelse, hvilket Stein kommenterer med følgende: "'Det var også en mulighed'" (197). Marlows følgende replik lyder: "'Man kunne altså begrave ham på en eller anden måde', sagde jeg. 'Man ville naturligvis ikke bryde sig om at gøre det, men det ville være det bedste i betragtning af, at han er den, han er'" (197). Da Marlow og Stein med disse udtalelser som baggrund beslutter at sende Jim til Patusan antager øen karakter af både dennes gravplads og de dødes rige. Dermed er Hadestemaet anslået, og det udfolder sig først og fremmest i beskrivelserne af naturen i Patusan. Under sit besøg hos Jim ser Marlow fuldmånen stå langsomt op bag bjergene, "og dens diffuse lys viste til at begynde med de to masser i helt sort relief, hvorpå den næsten fuldkomment runde skive, der lyste rødligt, gled opad mellem slugtens sider, til den svævede over tinderne, som om den i stilfærdig triumf var undsluppet fra

identificeres Jims fortjenester i Patusan med døde gerninger, der forbliver under jorden i de dødes rige.

Jim er ganske vist i Patusan blevet identisk med sin drømmehelt og har opnået status som ørigets egentlige hersker, men da hans magt og betydning udfolder sig inden for rammerne af et ørige, der med hensyn til civiliseret standard og historisk betydning ligger uendeligt langt under niveauet i den civiliserede verden, er der sket et så afgørende fald med den verden, hvor han er nået højt op på rangstigen, at faldet forekommer at have en dybde, som Jims position ikke formår at kompensere for. Han identificeres ganske vist i romantitlen som 'lord', men da denne fornemme titel, der i Storbritannien anvendes som tiltaleform til adelige personer og højtstående embedsmænd, for Jims vedkommende er en oversættelse af det malajiske 'tuan', er der tale om en ekstrem reduktion af den sociale rang, der kommer til udtryk i den engelske tiltaleform. På trods af Jims heltestatus i Patusan synes det i kraft af afstanden mellem 'tuan' og det engelske 'lord', mellem Patusan som dødsrigets hvide plet på landkortet og den civiliserede verden – jf. Jims rolle som styrmand på det engelske handelsskib – at være sandheden i hans opfattelse af springet fra 'Patna', der i sidste instans bekræftes af hans tilværelse i Patusan: ”Det var, som om jeg var sprunget ned i en brønd – et dybt, dybt hul, som jeg aldrig kunne forlade” (104).

Fremstillingen af Patusan berøver ikke kun Jims indsats i øriget al mening, men giver også den anonyme modtager af Marlows papirer ret i, at en sådan individualistisk heroisme som den, Jim præsterer i Patusan kun vil kunne give en ”illusorisk tilfredsstil-

en gabende grav” (198). Ved en senere lejlighed ser Marlow igen ”månen svæve bort over svælget mellem bjergene som en ånd, der stiger op af en grav; dens skær faldt over os, koldt og blegt, som genfærd af dødt solskin” (220). Disse iagttagelser kommenterer Marlow derefter udførligt: ”Der er noget spøgelsesagtigt ved måneskinnet; det har hele en løsreven sjæls mangel på lidenskab og noget af dens ufattelige mysterium. Det er for vort solskin, som – De kan sige, hvad De vil – er det eneste, vi har at leve af, hvad ekkoet er for lyden: vildledende og forvirrende, hvad enten tonen er spottende eller bedrøvet. Det berøver alle ting – som jo trods alt er vort domæne – deres materie og giver kun skyggerne en uhyggelig realitet” (220). En ’ånd, der stiger op af en grav’, ’koldt og blegt’, ’genfærd’, ’løsreven sjæl’, berøvelsen af ’materien’, ’skyggernes uhyggelige realitet’, livets solskin som ’dødt solskin’ – er alle billeder og forestillinger, der peger i retning af skyggeriget Hades. Disse ”skyggemasser” (220) får desuden de levendes huse til at ligne ”en hjord af uforneliggende dyregenfærd, der masede sig frem for at drikke af et uhyggeligt, livløst vand” (221). I samtalen med Jewel omtaler Marlow Jim som sin ”broder fra de glemselsbringende skyggers rige” (282), og i skildringen af det gravsted, som Jewel har skabt til sin afdøde mor, er forbindelsen mellem Patusan og de dødes rige ikke til at tage fejl af (287).

lelse” (301), der med nødvendighed må resultere i en ”uundgæelig skuffelse” (301), og at al meningsgivende indsats har sin forudsætning i, at man står sammen i ’geledderne’, der formeres af den i et fælles livssyn forankrede fællesskabstanke. Denne opfattelse har Jim tilegnet sig, idet den står bag hans tilbageholdte, men dybe ønske om – som det kommer til udtryk ved afskeden med Marlow – atter at kunne være indtrådt i den civiliserede normalitets ’geledder’ og være vendt tilbage fra de dødes rige til de levendes land.

Vender vi med denne erkendelse blikket tilbage mod afvigelserne mellem Kierkegaards valgfilosofi og Jims valg af sig selv som den enestående helt, lader det sig ikke bestride, at der for Jims vedkommende både er et bevidsthedsproblem – Jims binding til fortidens ’svigefulde Jim’ – og et omverdensproblem – dødsriget Patusan og længslen efter de levendes land – der i modsætning til Kierkegaards valgfilosofi ikke mortificeres af Jims genfødsel. Disse afvigelser har en betydelig vægt, idet de forskyder fokus fra Kierkegaards *substantielle selv* til den ydre sociale verden. Det substantielle selv er hos Kierkegaard opfattet som det radikalt *private selv*, der intet har til fælles med de ’andres’ sociale omverden. Efter at Clemens Bek har valgt Anholt i Kierkegaards forstand, hedder det om tilstanden efter valget:

Nu *var* jeg på den øde ø. Nu så jeg om min fod den Ensomhed, der hegner hvert Menneske inde, men som hidtil havde været dækket for mig, som for alle andre, af de Mennesker, jeg troede at leve iblandt. Nu førte min Dør ikke ind til andre Stuer, men ud til Ørkenen.³³

Den tanke, der gemmer sig bag citatet, er Kierkegaards opfattelse af, at man i kraft af valget netop vælger sig som det *selv*, der adskiller én fra alle andre. At være sig selv vil for Kierkegaard sige at blive ’hin Enkelte’, der kun er sig selv i forskelligheden fra alle andre. ’Hin Enkelte’ kan ganske vist gå frit ind i den sociale verden, men han har intet behov for at realisere sit private selv i offentlighedens eller almenhedens rum. Det private selv er for Kierkegaard *alt*, mens offentlighedens bekræftelse er uden betydning.

33 Harald Kidde, *Helten*, op. cit. S. 377.

Her viser Jims længsel, at forholdet mellem det 'private selv' og den sociale omverden vægtes på en ganske anden måde hos Conrad. Længslen implicerer skuffelsen over, at heltegerningerne kun finder resonans i de 'dødes rige', altså forbliver i et 'privat rum' uden at vinde gehør i den civiliserede verden. Dermed er den ydre omverden, som man ifølge Kierkegaards valgfilosofi netop skal løfte sig ud af for at være og blive sig selv, blevet til en afgørende faktor for i Conrads perspektiv at kunne blive identisk med sig selv. Mens det 'private selv' er *alt* og omverdenen *intet* for Kierkegaard, er det 'private og isolerede selv' stort set *intet* hos Conrad, hvis det ikke formår at udfolde og realisere sig selv i den ydre offentlighed og vinde dennes accept og anerkendelse, hvilket netop er den tanke, der kommer til udtryk i det foranstillede citat af Novalis: "It is certain my Conviction gains infinitely, the moment another soul will believe in it".³⁴

Conrad er med hensyn til identitetsspørgsmålet præget af den opfattelse, der for alvor trænger igennem i det 20. århundrede, hvor Kierkegaards *substantielle selv* afløses af forestillingen om, at det enkelte menneskes identitet *dannes* under indflydelse af den ydre verdens mangfoldige systemer og strukturer. Dette er, som Jacques Berthoud ser det, dog kun udgangspunktet i Conrads syn på "the real self", idet modernitetens opfattelse af identiteten som et produkt af ydre faktorer og påvirkninger og dermed i sidste instans som en fiktiv abstraktion,³⁵ netop får Conrad til at vende opmærksomheden mod det af denne opfattelse udgrænsede 'private selv', "marooned upon a tiny island in the middle of a sea of facts",³⁶ altså mod det indre selv, det enkelte individ oplever og erfarer i sig selv,³⁷ – og denne konflikt mellem det 'private' og det 'offentlige selv' udgør en væsentlig problemstilling i Conrads forfatterskab.³⁸

34 Joseph Conrad, *Lord Jim*. A Tale, Oxford World's Classics, op. cit. S. 1.

35 Hertil også D. Erdinast-Vulcan, *Joseph Conrad And The Modern Temper*, Clarendon Press, Oxford 1991. S. 38f.

36 Iris Murdoch, *The Sovereignty of the Good*, Routledge, 1970. S. 27. Her citeret efter Jacques Berthoud, Conclusion, i: J. Berthoud, *Joseph Conrad. The Major Phase*, op. cit. S. 188.

37 Jacques Berthoud, Conclusion, i: J. Berthoud, *Joseph Conrad. The Major Phase*, op. cit. S.186-191.

38 Problemstillingen er tematiseret i *Lord Jim* i modsætningsforholdet mellem sørettenes undersøgelse, der udelukkende interesserer sig for de ydre kendsgerninger og "det overfladiske Hvordan" (57), mens Marlows undersøgelse i samtalen med Jim har fokus på de indre motiver, på det "fundamentale Hvorfor" (57) og dermed i sidste instans spørger efter, hvem Jim er.

8

Med armbevægelsen ud mod havet og med antydningen af, at det, han har fået, ikke kommer derudefra, synliggøres en længsel efter det tabte. Jim har *valgt* Patusan, men bag den faste grund lurer fortidens spøgelse, og det er denne skjulte spaltning, der fælder ham i mødet og samtalen med den djævelske 'Gentleman Brown', nihilisten, der hader og foragter menneskeheden. Dette fatale møde beskriver Marlow med følgende ord:

Disse fremmede [Brown og hans forbryderbande, BK] var udsendinge, hvormed den verden, han [Jim, BK] havde fortaget, forfulgte ham i hans tilflugt, hvide mænd 'derudefra', hvor han ikke anså sig for god nok til at leve. Det var alt, som dette møde betød for ham – en trussel, et chok, en fare for hans arbejde. Jeg formoder, at det er denne sørgmodige, halvt forbitrede, halvt resignerede følelse, som nu og da trængte gennem de få ord, Jim sagde – at det var denne følelse, der virkede så forvirrende på Brown, da denne søgte at finde ud af hans personlighed (343).

Med ordet 'derudefra' citerer Marlow et afgørende sted fra afskeds-samtalen med Jim, hvor denne på Marlows konstatering af, at han har fået sin chance, blandt andet svarer: "'Jeg kan ikke vente mere! Han rakte en arm ud mod havet. 'Men ikke derude'. Han stampede med foden i sandet'" (297). Stedet er blevet kommenteret ovenfor, men i denne kontekst viser den længsel efter havet og de hvides civilisation, som stedet afdækker i Jim, at han med de hvide mænds ankomst 'derudefra' igen konfronteres med sin fortrængte længsel, og det skal vise sig, at det lykkes for Brown i samtalens løb utilsigtet at drage alle fortidens spøgelse frem i Jims bevidsthed.

I begyndelsen af samtalen spørger Jim Brown om, hvorfor han er kommet til Patusan, hvilket får denne til at svare: "'Nå, det vil De gerne vide? [...] Det er snart fortalt. Sult! Og De selv?'" (338). Dette kommenterer den døende Brown i samtalen med Marlow, idet han gør opmærksom på, at "'fyren for sammen ved dette spørgsmål'" (338), og han fortsætter sin beskrivelse: "'Manden blev altså åbenbart noget forbløffet, og han blev meget rød i hovedet'" (338). Efter at Brown har stillet Jim over for alternativet, at han

enten skal pudse sin ”infame bande på os” (339) eller lade dem vende om, så de kan ”sulte ihjel på det åbne hav” (339), vender han tilbage til personen Jim:

’De har engang været hvid, ganske uanset Deres snak om, at dette er Deres eget folk, og at De er ét med disse mennesker. Er De virkelig det? Og hvad fanden får De ud af det? Hvad er det, De har fundet her, der er så pragtfuldt? [...] De taler om, at jeg har rettet et lumsk og fejlt angreb på harmløse mennesker. Men hvad rager det mig, at de er harmløse, når jeg er ved at sulte ihjel, uagtet at jeg så at sige intet har gjort?’ (339).

Vi vender tilbage til citaterne, men først skal der inddrages flere eksempler på, hvordan Brown under samtalen ubevidst har fundet en strategi til at underminere Jims helteidentitet. Han fremhæver, efter at Jim har luftet tanken om at tage kampen op med ham på stedet, at han ikke ville have noget imod at lade sig skyde af denne, da Jim så også ville blive skudt af en af Browns mænd, der har sit gevær rettet mod ham fra et skjult sted, men det ville være for let, føjer Brown til, hvilket han begrundet med ordene: ”Jeg er ikke den mand, der springer ud af en knibe og lader dem [Browns mænd] sejle deres egen sø” (340). Derefter fortæller Brown, at han kom til Patusan, ”fordi jeg for én gangs skyld i mit liv blev bange. Vil De gerne vide, *hvad* jeg blev bange for? For et fængsel. *Det* gør mig angst, og det er jeg ikke bange for at sige til Dem, hvis det har nogen interesse. Jeg vil ikke spørge Dem, hvad der skræmte *Dem* til dette forbandede hul, hvor det ser ud til, at De har forstået at skaffe Dem både i pose og sæk” (340).

Derefter gengiver og sammenfatter Marlow samtalen, idet han først refererer et spørgsmål, som Brown stiller Jim:

Da han med en slags brysk, fortvivlende åbenhjertighed spurgte Jim, om denne – hold nu godt fast – ikke forstod, at når ’det drejer sig om at redde sit liv i mørke, er man ligeglad med, hvilke andre, der kradsler af – tre, tredive eller tre hundrede mennesker’ – det var, som om en djævel havde hvisket råd i hans øre. ’Det fik ham til at krympe sig’, sagde Brown pralende til mig (344).

I sin sammenfatning fremhæver Marlow blandt andet følgende:

Han [Brown, BK] spurgte Jim, om denne ikke havde et eller andet fordægtigt i sit liv at mindes, siden han var så fordømt hård ved en mand, der prøvede på at komme ud af en dødelig fare ved hjælp af det første middel, der bød sig til – og så videre, og så videre. Og gennem hele denne barske tale gik der også en antydning af raffinerede hentydninger til deres fælles race, en formodning om fælles erfaring, en kvalmende antydning af fælles brøde, af en hemmelig viden, der ligesom knyttede et bånd mellem deres sind og deres hjerter (345).

Samtalen slutter med, at Jim giver Brown og hans forbryderbande frit lejde til at forlade Patusan, og da det er denne beslutning, der er årsagen til romanens tragiske slutning, har den været genstand for mange forskellige udlægninger i forskningen,³⁹ men betragter man samtalen under synsvinklen: den tilbageblevne identitetsspaltning i Jim – synes årsagen til den skæbnesvangre beslutning at træde relativt tydeligt frem. Vender vi blikket tilbage mod de citerede steder fra Browns udtalelser, er det karakteristiske for dem, at de alle på en eller anden måde hentyder til Jims fortid og dermed til den skyggeidentitet, der gemmer sig bag Jims kun tilsyneladende faste helteidentitet. På Browns spørgsmål om, hvorfor Jim opholder sig i Patusan, farer han sammen, fordi det får ham til at mindes det, han under ingen omstændigheder ønsker at få frem i bevidsthedens lys, nemlig 'Patna'-situationen, hvor han svigtede ved at springe. Når Brown betoner, at han ikke har til hensigt at svigte sine mænd, har også dette i Jims perspektiv en reference til 'Patna'-episoden, idet Brown bliver til inkarnationen af det mod, som Jim burde

39 Der hersker dog udstrakt enighed om, at Jim burde have ladet Brown og hans mænd dræbe. Her er Hermann J. Weiand en undtagelse, idet det er hans opfattelse, at dette ville være i modstrid med Jims humane 'fairness'. Hermann J. Weiand, *Joseph Conrad. Werk und Leben*, Bagel Verlag, Düsseldorf 1979. S. 158f. Svagheden i Weiands argument består i, at Jim i Patusan ikke kun er 'humanisten', der sørger for at tilvejebringe civiliserede tilstande i øriget, men også helten, der ikke går af vejen for at bruge voldelige metoder, når Patusan-samfundet er truet – jf. krigen mod sherif Ali. På Weiands præmisser er det derfor den 'humane' fairness, der underminerer helten og er årsag til blodbadet. Weiands fortolkning af Lord Jim, s. 139-165. Willi Erzgräber når til følgende – fejlagtige – konklusion: "Indem er [Jim, BK] Brown ungestraft weiterziehen lässt, möchte er durch diese Geste den Traum von seinem idealen Selbst retten". W. Erzgräber, *Der englische Roman von Joseph Conrad bis Graham Green. Studien zur Wirklichkeitsauffassung und Wirklichkeitsdarstellung in der englischen Erzählkunst der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*, A. Francke Verlag, (UTB), Tübingen, Basel 1999. S. 48.

have udvist ved 'Patnas' kollision, men som lod ham i stikken, da han sprang. Det afgørende argument er indeholdt i Browns konstatering af, at harmløse mennesker ikke rager ham, når han er ved at sulte ihjel. Argumentet vender Brown tilbage til, men nu i en tilspidset form, idet han spørger Jim, om han ikke kan forstå, at når éns liv er i fare, er man ligeglad med, at det koster trehundrede andre mennesker livet.

Under samtalen med Jim refererer Brown intuitivt, men konstant til 'Patna'-begivenheden, og med sin sidste påstand får han Jim til at genkende sig selv i den ultimative skurk og forbryder, idet også han – objektivt set – var ligeglad med, at det skulle koste de ottehundrede indfødte passagerer livet, da han sprang. Ud over den 'fælles brøde' betoner Brown 'fælles race' og 'fælles erfaring', og aktualiserer ved sin tilsynekomst som hvid mand 'derudefra' også Jims forbudte længsel efter de hvides civilisation. Dermed appellerer Brown så stærkt til den 'svage Jim', der skjuler sig som en skygge bag 'helten Jim', at denne skyggeidentitet nu træder så stærkt frem i Jims bevidsthed, at den trænger 'helten' tilbage og selv bliver så dominant, at det er den 'svage Jim', der giver Brown og hans folk frit lejde.⁴⁰

At det er den 'svage Jim', der træffer afgørelsen, understreges af, at han med sin beslutning både får Jewel og den indfødte befolknings høvdinge imod sig: "For første gang måtte han hævde sin vilje over for utvetydig opposition" (348). Da alle kender Jim som den resolute og aldrig tøvende helt, når der er fare på færde – jf. Jims optræden i kampen mod sherif Ali – forventer de, at Jim vil tilslutte sig den almene stemning og foreslå, at man for at undgå unødigt risiko skal nedkæmpe Gentleman Brown og hans mænd, der under Jims fravær allerede har fået samfundsordenen til at bryde sammen. Jim trumfer imidlertid sin vilje igennem på trods af modstanden, hvilket sker med følgende argument: "Det var mænd på vildspor,

40 I den for rammerne af den ikke ubetinget overbevisende tese, at Patusan er en slags paradys, hvor Jim forsøger at overvinde sin skæbne som Kain for atter at blive identisk med Adam før syndefaldet, har D. Erdinast-Vulcan ganske præcist set, at "Jim himself is impelled to admit, even at the height of his succes, that he cannot seal himself off in the Patusan fiction". Af denne indsigt drager D. Erdinast-Vulcan følgende konklusion: "This, then, is the source of Jim's weakness, his 'snake in the grass'". D. Erdinast-Vulcan, *Joseph Conrad and The Modern Temper*, op cit. S. 46. Det 'svage jeg' er, som D. Erdinast-Vulcan ser det, årsagen til, at Jim giver Brown frit lejde til at forlade Patusan.

som lidelser havde gjort blinde for ret og uret. Ganske vist var der allerede gået menneskeliv tabt, men hvorfor skulle endnu flere lide samme skæbne?” (349).

Jim udviser en forbløffende medlidenhed med Brown og hans mænd, der ved deres tilsynekomst trods alt har fået det lille samfund til at ryste i sin grundvold. Det er muligt, som Marlow hævder, at Jim ”intet [vidste] om den næsten ufattelige egoisme hos denne mand” (350), men at han ikke gennemskuer Browns forbryderiske natur, har sin forklaring i, at han identificerer sig med Brown, så at den medlidenhed, han udviser over for denne, får karakter af medlidenhed med den nødstedte person, han selv var i ’Patna’-episoden, og som lidelse også gjorde blind for ret og uret. Det er det ’svage jeg’, der er dukket frem bag Jims bevidsthed og har fået overtaget over ’helten’, så det ikke er denne, men det ’svage jeg’, der træffer den fatale beslutning.

Jims første valg har ikke formået at mortificere det ’gamle jeg’ og ophæve identitetsspaltningen, hvilket træder endnu tydeligere frem ved, at Jim nærer mistillid til sin egen beslutning om at give Brown frit lejde. Efter at ”de malajiske høvdinge var gået” (351), beslutter han at forlade fortet for selv at tage kommandoen i byen. Da Jewel protesterer under henvisning til hans træthed, afviser Jim hendes protest og begrundet dette med, ”at der måske i så fald ville ske noget, som han aldrig ville tilgive sig selv” (351). Da Jim både udviser medlidenhed med Brown og befrygter, at denne i ly af nattens mørke kunne foranstalte en massakre på byen, aftegner der sig i Jim et menneske i vildrede med sig selv. Han har mistet den faste grund og svæver som i ’Patna’-episoden mellem det ’svage jeg’ og ’helten’, hvilket afskærer ham fra at træffe entydige beslutninger – og denne identitetsspaltning skal vise sig at få de samme konsekvenser som i ’Patna’-katastrofen.

Gentleman Brown og hans folk udnytter under Cornelius’ medvirken friheden til at massakrere de indfødte, der er udsendt for at overvåge Brown, og da de under massakren også dræber Dain Waris, Doramins søn, har Jim med sin beslutning om at give forbryderne frit lejde atter svigtet sit ord. Alt er styrtet sammen, idet de indfødte, der hidtil har næret blind tillid til Jim, efter katastrofen har vendt sig fjendtligt mod ham, så selv hans tro tjener,

Tamb'Itam, ikke tør forlade fortet af frygt for at blive dræbt af befolkningen. Efter katastrofen er Jim i sin ensomhed igen kastet tilbage på sig selv. Han befinder sig i en situation, hvor alternativerne er enten at gå til grunde i ruinerne af sin tilværelse eller at nå frem til en afklaring som en forudsætning for at træffe sit eget valg.

Det lykkes Jim at trænge igennem kaos, så han i modsætning til 'Patna'-episoden *vælger* – og denne gang er *valget* urokkeligt – at blive og stå til ansvar for sit svigt over for Doramin og tage imod dennes dødsdom. Med dette valg, der medfører, at Doramin skyder ham, holder Jim sit løfte om, at alene han bærer skylden for de fatale konsekvenser, som hans beslutning om at give Brown frit lejde er resulteret i. Til gengæld svigter han sit lige så *ubetingede* løfte til Jewel om aldrig at svigte hende. Hun kæmper for sin lykke og eksistens og forsøger at overtale Jim til at flygte sammen med hende. Hun appellerer til hans kærlighed og til det løfte, han har givet hende om ikke at svigte hende, og forsøger at overtale ham til at dø sammen med hende (309), men begge disse muligheder er udelukket for Jim, idet hun med disse forslag ubevidst appellerer til den 'svage Jim', der i 'Patna'-episoden lod skib og passagerer i stikken for at redde sit eget liv.

Jim kan, så længe man opretholder den 'faste adfærdskodeks' som et samlende orienteringspunkt i romanen,⁴¹ ikke handle anderledes end han gør. Hans situation er i slutningen af romanen *tragisk* i klassisk forstand, idet det tragiske netop fremkommer ved at være ubetinget forpligtet over for to absolutter – i dette tilfælde altså Jims løfte om at stå til ansvar for sin beslutning på den ene, og hans

41 Marlow kritiserer Jims valg: Men vi kan se ham, en ukendt erobrere af berømmelsen, rive sig ud af en skinsyg kærligheds favn, da hans ophøjede egoisme giver tegn, kalder på ham. Han forlader en levende kvinde for at fejre sit nådesløse bryllup med et dunkelt adfærdsideal. Er han mon tilfreds?, helt tilfreds, nu? (369). Denne dom har Martin Ray overtaget ukritisk, idet han sammenfattende skriver: "[Y]et to leave Jewel is in it self one more 'base desertion'". M. Ray, *Joseph Conrad*, Edward Arnold, London 1993. S. 47. Kaster vi et blik tilbage på Marlows syn på Jims spring fra 'Patna', er der tale om en klar modsigelse, når han nu bebrejder Jim for at have forladt en 'levende kvinde' til fordel for et 'dunkelt adfærdsideal'. Dette 'adfærdsideal' er identisk med den 'faste adfærdskodeks', der i Marlows kritiske afstandtagen fra springet ikke havde et dunkelt indhold, men hvis tilsidesættelse i sidste instans var ensbetydende med civilisationens sammenbrud og afløsning af naturtilstandens barbariske anarki. Fastholder man denne opfattelse af den 'faste kodeks', der er langt stærkere forankret i teksten, hvor den i Marlows udlægning antager karakter af modvægten til de i teksten omtalt påtrængende dionysiske kaoskræfter, ville Jim ved at være flygtet sammen med Jewel og tilsidesat sit ansvar overfor alle adfærdsidealets bestemmelser have sat sine egne individuelle interesser over almenvellets interesser.

lige så ubetingede løfte til Jewel på den anden side – der gensidigt udelukker hinanden, så man gør sig skyldig, uanset hvordan man handler. Det sidste og afgørende billede, der aftegner sig af Jim, er den *tragiske helt*, der vælger døden for at bevare troskaben mod sig selv og den 'faste adfærdskodeks' – og denne troskab fremstår i et romanunivers, hvor enhver 'grænsepæl glider bort fra os og undflyr i en flugt uden ende', som den sidste faste grund, mennesket har at klamre sig til.

RESUMÉ

Artiklens formål er at belyse et af de store temaer i Joseph Conrads *Lord Jim*: identitetstemaet. Analysens udgangspunkt består i afdækningen af en i forskningen hidtil upåagtet identitetsspaltning, der får Jim til at fremstå som en figur, der hverken er rodfæstet i 'sømanden' eller 'helten', han drømmer om at være. Det vises, hvorledes 'sømanden' afvikles igennem forskellige stadier i Patusan-delen, indtil han ved slutningen af denne del i lyset af Sartres eksistentialisme fremstår som den, der har afviklet l'essence. Med ankomsten til Patusan foretager Jim sit andet spring, men i modsætning til springet fra Patna, det afgørende vendepunkt med hensyn til sømandsidentiteten, argumenteres der for, at det andet spring i Kierkegaards forstand er udtryk for det eksistentielle valg af identiteten som den helt, han optræder som i Patusan. I det næstsidste argumentationsskridt afdækkes forskellene mellem Conrads identitetsopfattelse og Kierkegaards, hvorefter det vises, at romanens tragiske slutning netop har sine forudsætninger i disse forskelle.

Nøgleord: Joseph Conrad, identitet, Kierkegaard

ABSTRACT:

The Crisis of Identity in Lord Jim by Joseph Conrad

Identity is one of the central themes of Lord Jim by Joseph Conrad. The basis of the analysis is the exposure of a split of identity in the personality of Jim that has not been acknowledged by the scholarship before. Jim is split between the 'sailor' and the 'hero' he wants to be. It is demonstrated how the 'sailor' is dismantled throughout the different stages of the story in the first part of the novel, until he at the end of this part – in the light of the existentialism of Sartre – appears as the one who has abolished l'essence. At the arrival to Patusan Jim performs his second jump, but in contrast with the ship Patna, the decisive turning point concerning his identity as a sailor, it is argued that the second jump in a Kierkegaardian way is the expression of an existential choice of identity as a hero which he becomes in Patusan. In the penultimate step of the line of reasoning the differences between the perception of identity in Conrad and Kierkegaard are demonstrated; after this it is shown that the ending of the novel is built on these exact differences.

Keywords: Joseph Conrad, identity, Kierkegaard

ÚTDRÁTTUR

Hin klofna sjálfsmynd í Lord Jim eftir Joseph Conrad

Sjálfsmynd er eitt meginþemað í Lord Jim eftir Joseph Conrad. Í þeirri greiningu sem hér verður gerð er gengið út frá klofinni sjálfsmynd í persónuleika Jims sem fræðimenn hafa ekki gefið gaum áður. Jim er klofinn á milli „sjómanns“ og þeirrar „hetju“ sem hann vill vera. Sýnt er fram á hvernig „sjómaðurinn“ er tættur í sundur á mismunandi stigum í Patusan-hluta sögunnar, þar til hann birtist í lok þessa hluta – í ljósi tilvistarstefnu Sartres – sem sá sem hefur numið brott l'essence ('kjarnann'). Við komuna til Patusan tekur Jim stökk í annað sinn en í mótsögn við skipið Patna, sem myndar afgerandi þáttaskil í sjálfsmynd hans sem sjómanns, er því haldið því fram að annað stökkið í skilningi Kierkegaards sé tjáningin um tilvistarlegt val á sjálfsmynd sem þeirrar hetju sem hann sem hann verður í Patusan. Í næstsíðasta skrefi rökstuðningsins er sýnt fram á mismunandi skilning á sjálfsmynd hjá Conrad og Kierkegaard; að því loknu er sýnt fram á að einmitt þessi munur liggur til grundvallar hörmulegum endi skáldsögunnar.

Lykilorð: Joseph Conrad, sjálfsmynd, Kierkegaard